

XIX საუკუნის სათეატრო არქიტექტურის ისტორიიდან

/ტფილისის საზაფხულო და სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრები/

პირველი ევროპული ტიპის სათეატრო ნაგებობები საქართველოში, თბილისში, XIX საუკუნის შუა ხანებიდან იგება. სათეატრო შენობებად დაპროექტებულ და აგებულ თეატრებთან ერთად გვხვდება სათეატრო სივრცეებად გადაკეთებული შენობებიც. არქიტექტურული სტრუქტურით ისინი დახურული ტიპის სათეატრო ნაგებობებია პერსპექტიული სცენა-კოლოფით და იარუსული დარბაზით (ევროპაში შექმნილი სათეატრო არქიტექტურის ეს კომპოზიცია დღემდე უცვლელია). მისი ფორმირება მიმდინარეობდა XIX საუკუნის განმავლობაში და გასული საუკუნის დასაწყისში დასრულდა.

სათეატრო შენობების დაპროექტებასა და მშენებლობაზე საქართველოში მოწვეული ევროპელი არქიტექტორები (ასევე, საქართველოში მცხოვრები ევროპელები) მუშაობდნენ. ისინი რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ქალაქში მოღვაწეობდნენ, მათ შორის თბილისშიც. სათეატრო შენობებად დაპროექტებულ-აგებული თეატრებია: თბილისის თეატრი ე.წ. ქარვასლის თეატრი (1847-1851) – არქ. ვ. სკუდიერი; თბილისის საზაფხულო თეატრი (1869-1870) – არქ. ა. ზალცმანი; სახაზინო (ოპერის) თეატრი (1880-1896) – არქ. ვ. შრეტერი; „არტისტული საზოგადოების“ თეატრი (1898-1901) – არქ.: ა. შიშკევიჩი, კ. ტატიშჩევი; კ. ზუბალაშვილის სახ. საქალაქო სახალხო სახლი (1901-1909) – არქ. ს. კრიჩინსკი. სათეატრო სივრცეებად გადაკეთებული შენობები იყო: მანეჟის თეატრი (1845) – არქ. ი. ივანოვი; სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი – არქ. ა. ფონ სკოიანი (1878), არქ. პ. შტერნი (1887-1888), ქრ. ტერ-სარქისოვი (სატუნცი) (1906-1908).

XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში თბილისში შვიდი სათეატრო შენობაა, განსხვავებულია მათი ფუნქციონირების პერიოდი, არქიტექტურული გადაწყვეტა, არსებობის დრო. შვიდი თეატრიდან ექვსი თავმოყრილია იმდროინდელი თბილისის ახალ უბანში – „გარეთუბანში“, რომლის განაშენიანებაც ინტენსიურად მიმდინარეობდა XIX საუკუნეში და უმთავრესი ადგილი ადმინისტრაციის დაწესებულებებს ეკავა. გრაფ პასკევიჩ-ერევანსკის (ერევნის, დღეს თავისუფლების)¹ მოედნიდან გოლოვინის (დღეს რუსთაველის) პროსპექტის მიმართულებით ნახევარი საუკუნის განმავლობაში რამდენიმე სათეატრო ნაგებობა აშენდა. მათაგან ორი – მანეჟის და სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრები – გადაკეთებულია, დანარჩენი – ქარვასლის თეატრი, საზაფხულო თეატრი, სახაზინო და არტისტული საზოგადოების თეატრები – თავიდანვე ამ ფუნქციით იყო აშენებული. სათეატრო არქიტექტურის კონცენტრაცია ქალაქის ამ ნაწილში მისი განაშენიანების სპეციფიკაზეც დაკავშირებულს. XXI საუკუნის გადასახედიდან კი ეს თავისებური გარემოება მეტ ინტერესს აღძრავს. გარდა ამისა, ზემოთ აღნიშნულ სათეატრო შენობათაგან ორი – ქარვასლის სტრუქტურაშია ჩართული: თბილისის თეატრი იგივე ქარვასლის თეატრი პასკევიჩ-ერევანსკის მოედანზე, რომელიც თავიდანვე

¹ მოედნისთვის გრაფ პასკევიჩ-ერევანსკის სახელის მინიჭება დაკავშირებულია 1829 წელს რუსეთის ჯარის მიერ ერევანთან მოპოვებულ გამარჯვებასთან, რომლის აღსანიშნავადაც ჯარის სარდალს – ი. პასკევიჩს ერევნელი გრაფის (Граф Ериванский) წოდება მიენიჭა, თბილისის მთავარ მოედანს კი – ეწოდა „პასკევიჩ-ერევანსკის“ ან შემოკლებით „ერევანსკი“. დროთა განმავლობაში შემოკლებული ფორმა „ერევანსკი“ ტრანსფორმირდა და „ერევნის“ მოედნად იწოდებოდა.

ორმაგი ფუნქციით (სავაჭრო და სათეატრო) იყო ჩაფიქრებული და სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი, რომელიც უკვე არსებულ ქარვასლის შენობაში, მისი გადაკეთების შემდეგ, ინტეგრირდა და დროთა განმავლობაში არაერთი რეკონსტრუქცია განიცადა (სურ. 20, 21, 22).

ჩვენი მიზანია თბილისის საზაფხულო და სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრების, დღეს უკვე აღარ არსებული, ნაგებობების შესწავლა, მათი „რეკონსტრუქცია“ საარქივო მასალების (ნახაზები, ოფიციალური კორესპონდენცია, ფოტოდოკუმენტაცია და სხვ.) საფუძველზე, რომლებიც საქართველოს არქივებში, მუზეუმებსა და საცავებში მოვიძიეთ. ასევე, ვეყრდნობით იმდროინდელ პრესას, სხვადასხვა საცნობარო ხასიათის პერიოდულ გამოცემას, რომლებიც მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდიან თეატრებზე. ამ თვალსაზრისით, საგანგებოდ გამოვყოფთ ყოველწლიურ გამოცემას – „კავკასიის კალენდარი“ („Кавказский Календарь“), რომელიც 1845-1917 წლებში გამოდიოდა და ღირებულ ცნობებსა და ინფორმაციას შეიცავს, ზოგადად, კავკასიის ისტორიაზე, ყოფაზე. მათ შორის, თბილისის თეატრებზეც. ამ კრებულებში იბეჭდებოდა სათეატრო შენობათა მაყურებელთა დარბაზების გეგმები თანმხლები სტანდარტული ინფორმაციით: თეატრის სახელწოდება, მისამართი, ადგილების რაოდენობა, ფასები, სერვისები და ა.შ. ეს ერთი შეხედვით, საბაზისო მონაცემები, მნიშვნელოვანი მასალაა სათეატრო ნაგებობათა ისტორიისათვის როგორც ქრონოლოგიური, ასევე, არქიტექტურული თვალსაზრისითაც. ამიტომ მას არა ერთგზის მივმართავთ სათეატრო ნაგებობათა ისტორიის რეკონსტრუქციისთვის.

ტბილისის საზაფხულო თეატრი

XIX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში თბილისში ევროპული ტიპის ორი სათეატრო ნაგებობა არსებობს: თბილისის თეატრი თამაშშევის ქარვასლაში, პასკევიჩ-ერევანსკის მოედანზე და საზაფხულო თეატრი საინჟინრო უწყების ბაღში.

1847-1851 წლებში აგებული ქარვასლის თეატრი არქიტექტორ ჯოვანი სკუდიერის მიერ იყო დაპროექტებული. ინტერიერის მხატვრული გაფორმება გრიგოლ გაგარინს ეკუთვნოდა (სურ. 23).

ალექსანდრე დიუმა, რომელმაც თბილისის თეატრი 1858 წელს მოინახულა, აღფრთოვანდა მისი სილამაზით. „გამოვტყდები, რომ ვესტიბიულიდან დაწყებული მე მონიბლული დავრჩი ორნამენტის სისადავითა და ამავე დროს, თავისებურებით: შეიძლება გეფიქრა, რომ შედინარ პომპეის თეატრის კორიდორში. ზედა კორიდორში ორნამენტი იცვლება და ის არაბულია. ბოლოს და ბოლოს ჩვენ შევედით მაყურებელთა დარბაზში. დარბაზი ფერიათა სასახლეა არა სიმდიდრით, არამედ გემოვნებით. მასში შეიძლება 100 მანეთის მოოქროვაც კი არ იყო, მაგრამ სინდისის ქენჯნის გარეშე შემიძლია ვთქვა, რომ თბილისის თეატრის დარბაზი – ერთ-ერთი უმშვენიერესი დარბაზია, რომელიც მე მინახავს ჩემი ცხოვრების მანძილზე... როგორც არქიტექტურის, ისე სხვა მორთულობის მხრივ, მაღლობა ღმერთს, თბილისის დარბაზს ვედარაფერს უსურვებ“² (სურ. 24, 25).

თბილისის თეატრის თავისებურებას შეადგენდა მისი არქიტექტურული სტრუქტურა. შიდა ეზოს ნაცვლად, ქარვასლის ინტერიერში სათეატრო დარბაზი განთავსდა და

² Дюма А, Кавказ, Тбилиси, Мерани, 1988 г. стр.167.

ერთი შინაარსის შენობა სხვა სპეციფიკის ნაგებობაში ჩაიწერა. მიუხედავად სათეატრო შენობის მრავალი ღირსებისა (იტალიური ტიპის მაყურებელთა დარბაზი, აკუსტიკა, ინტერიერის დეკორი და ა.შ.), ფუნქციის შესაბამისად ვერ მოხერხდა თეატრის შენობის სრულყოფილად აღჭურვა. ვენტილაციის უქონლობის გამო, ზაფხულში წარმოდგენები თითქმის ხუთი თვის განმავლობაში არ იმართებოდა და თეატრი სანახევროდ უმოქმედო იყო. აღნიშნული პრობლემა, იმდროინდელი ტექნიკური შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ქარვასლის თეატრში ვერ მოგვარდა. გადაწყდა საზაფხულო თეატრის აგება.

საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივის, „ლიტერატურისა და ხელოვნების განყოფილებაში“ დაცულია საზაფხულო თეატრის მშენებლობასთან დაკავშირებული დოკუმენტაცია (სეა, უიცა, ფონდი 55, აღწერა 1, 1855-1907 – „ტფილისის სახაზინო ოპერის თეატრი“). მათ შორისაა „ტფილისის თეატრის ღირექციის საქმე საინჟინრო ბაღში საზაფხულო თეატრის მშენებლობის შესახებ“ (სეა, უიცა, ფ. 55. ა. 1. ს. 14 – Дело о постройке летнего театра в гор. Тифлисе. 11 окт. 1869 – февр. 1875).

1869 წლის 11 ოქტომბრით დათარიღებულ თბილისის თეატრის ღირექციის პატაკში კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარი სამმართველოსადმი, გაანალიზებულია სახაზინო (ქარვასლის) თეატრის ფინანსური მდგომარეობა წლების მიხედვით (1863-1869) და სათეატრო შენობის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული პრობლემები, რომელთა შორის პირველი რიგის საკითხად მოყვანილია ქარვასლის თეატრის შენობაში ზაფხულის სიცხეების გამო წარმოდგენების მთელი წლის განმავლობაში გამართვის შეუძლებლობა. ხუთი თვე, ივნისიდან ოქტომბრამდე, „დახუთულობის“ გამო მაყურებელი თეატრში არ დადის. მეორე – თბილისის გეოგრაფიული მდებარეობაა. „იგი დაცილებულია ყველა იმ ადგილს, სადაც შესაძლებელია აქაური თეატრისთვის მსახიობების აყვანა. ღირექცია იძულებულია დასის დიდი ნაწილი შეინახოს მთელი წლის განმავლობაში. მსახიობების გაშვება დიდი მარხვის დასაწყისში და ახლების აყვანა სექტემბრისთვის ძალზედ მოუხერხებელია როგორც მოძიების, ისე ხარჯის თვალსაზრისით. რაც შეეხება ორკესტრს, მისი გაშვება და თავიდან შეკრება ასეთ მცირე დროში შეუძლებელია. ამ სავალალო მდგომარეობიდან გამოსასვლელად აუცილებელია უშემოსავლო ხუთი თვე გადავქციოთ შემოსავლიან დროდ და ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ მაყურებელს მოვიზიდავთ თეატრში, მაგრამ რამდენადაც თეატრის არსებულ შენობაში ეს შეუძლებელია სიცხეების დროს, რჩება ერთადერთი საშუალება, ავაშენოთ მსუბუქი, საზაფხულო თეატრი, ჩრდილიანი ბაღის შუაგულში, სადაც მაყურებელი სიცხისგან თავს შეაფარებს და სასიამოვნოდ გაატარებს დროს“. საილუსტრაციოდ, დოკუმენტში რამდენიმე მაგალითიცაა მოყვანილი: „საზაფხულო თეატრი მუშტაიდში, კონცერტები სანსუსის, მონ პლეზიდის ბაღებში, სურის ცირკი“. მიუხედავად იმისა, რომ ბაღები შორსაა, დასი და საცირკო წარმოდგენები კი არ გამოირჩევა მიმზიდველობით, ზაფხულის განმავლობაში ისინი მუდმივად სავსეა ხალხით, ამიტომ „ეჭვს გარეშეა, ბაღში კარგად მოწყობილი თეატრი, ქალაქის ცენტრში არ დარჩება ცარიელი“ (სეა, უიცა, ფ.55. ა.1. ს.14. ფურც. 2-5).

ზემოაღნიშნული არგუმენტაცია ხელისუფლებამ საფუძვლიანად მიიჩნია და თბილისში საზაფხულო თეატრის მშენებლობაზე თანხმობა განაცხადა. კავკასიის მეფისნაცვლის კანცელარიიდან თბილისის თეატრის ღირექციისადმი ზემოთ მოყვანილ კორესპონდენციაზე პასუხის (22.X.1869) მიხედვით, თეატრის ასაგებად თანხას უკვე 1870 წლის იანვრიდან გამოყოფენ. წერილის ბოლოს მითითებულია, რომ „საზაფხულო

თეატრის გეგმებს და ფასადებს, წარმოდგენენ ტექნიკურ კანცელარიაში განსახილველად და მისი საიმპერატორო უდიდებულესობისათვის დასამტკიცებლად“ (სეა, უიცა ფ. 55. ა.1. ს.14. ფურც. 6).

საზაფხულო თეატრის პროექტის მომზადება (პროექტი არ შემორჩენილა ან ჯერაც მიუკვლეველია) დაევალა თბილისელ არქიტექტორ ალბერტ ზალცმანს (1833-1897). მან აქტიური მონაწილეობა მიიღო თეატრისთვის ადგილის შერჩევაში, მშენებლობის ხარჯთაღრიცხვის შედგენაში.

საზაფხულო თეატრისთვის ადგილი მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, საინჟინრო უწყების ბაღში, საინჟინრო და წყალსაზიდის (დღევანდელი სოლიკო ვირსალაძის / ლადო ალექსი-მესხიშვილის/ და მარი ბროსეს) ქუჩათა მონაკვეთში შეარჩიეს. XIX საუკუნის თბილისის განვითარების გეგმებზე საზაფხულო თეატრის შენობა სწორად ამ ქუჩათა რკალშია წარმოდგენილი.

საქართველოს ცენტრალურ არქივში დაცული დოკუმენტის (სეა, უიცა, ფ.55. ა.1. ს.14. ფურც. 20). თანახმად, „არქიტექტორმა ზალცმანმა, ტფლისის თეატრალური ღირეკციის დავალებით, შეადგინა საზაფხულო თეატრის პროექტი და ხარჯთაღრიცხვა, საინჟინრო ბაღში და მასზეა დაკისრებული როგორც მშენებლობა, ისე თეატრის არქიტექტურული მოპირკეთება.

ღირეკცია მოგახსენებთ თქვენს უდიდებულესობას და ვთხოვთ ნებართვას მიიჩნიოთ ეს დავალება ზალცმანის სამსახურებრივ საქმედ და იქონიოთ მხედველობაში, რომ ეს სამთავრობო ნაგებობაა და ზალცმანს ფულადი ანაზღაურება ღირეკციისგან არ აქვს“.

ალბერტ თევდორეს ძე ზალცმანი XIX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში ჩამოსულ გერმანელთა შთამომავალია. სპეციალური განათლება მან პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში მიიღო (სწავლობდა არქიტექტორ პროფ. ა. შტაკენშნიდერის კლასში). აკადემია პირველი ხარისხის მედლითა და საკლასო მხატვრის („классный художник“) წოდებით დაამთავრა. მისი მოღვაწობა საქართველოსთან, უმეტესად თბილისთანაა, დაკავშირებული. განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო მისი საქმიანობა XIX საუკუნის 60-90-იან წლებში.³

საზაფხულო თეატრის პროექტზე მუშაობის დროისათვის ზალცმანი ცნობილი არქიტექტორია. ჯერ კიდევ 1867 წელს პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიამ არქიტექტორის აკადემიკოსის წოდება მიანიჭა. ოპერის თეატრის არქიტექტორის, ვ. შრეტერის მიხედვით, თბილისში ზალცმანი დიდად სახელმოხვეჭილი იყო („пользуется в Тифлисе громким именем“).⁴ თბილისის ხუროთმოძღვრების მკვლევარი, ვახტანგ ბერიძე, ალბერტ ზალცმანის პროექტებს შორის თბილისის საზაფხულო თეატრს არ ახსენებს. მაია მანია, რომელიც სტატიას – „თბილისის ერთი უცნობი ჩანახატი“ – დიდწილად საზაფხულო თეატრს უძღვნის, ზალცმანის სახელს მხოლოდ თეატრის გადაკეთებას უკავშირებს. საარქივო მასალებზე დაყრდნობით, ავტორი უთითებს, რომ „1872-1876 წლებში საზაფხულო თეატრი საფუძვლიანად შეუკეთებიათ. თეატრის

³ ალ. ზალცმანის პროექტით თბილისში არაერთი საზოგადოებრივი თუ საცხოვრებელი სახლი აშენდა: კათოლიკეების ეკლესია ჯავახიშვილის ქუჩაზე (1870), მუზეუმისა და საჯარო ბიბლიოთეკის შენობა (დამთავრდა 1870 წ., საქართველოს ეროვნული მუზეუმის შენობის ადგილას), ქალთა გიმნაზიის შენობა (დამთავრდა 1874 წ., საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ქვედა კორპუსი), სასტუმრო ორიანტი (ყოფილი მხატვრის სახლი); 1886-1893 წლებში ის ხელმძღვანელობს საზაზინო (ოპერის) თეატრის მშენებლობას თბილისში. იხ. ბერიძე ვ., თბილისის ხუროთმოძღვრება 1801-1917 წლები, ტ. II, თბილისი, 1963, გვ. 167-168.

⁴ ბერიძე ვ., თბილისის ხუროთმოძღვრება 1801-1917 წლები, ტ. II, თბილისი, 1963, გვ. 167-168.

გადაკეთების ავტორი ცნობილი თბილისელი არქიტექტორი ალბერტ ზალცმანი ყოფილა... თავად ის ფაქტი, რომ თეატრის საფუძვლიანი გადაკეთება დაავალეს ისეთი კლასის არქიტექტორს, როგორც ალბერტ ზალცმანია, გვაფიქრებინებს, რომ თბილისის საზაფხულო თეატრი საინჟინრო უწყების ბაღში თბილისის ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი საინტერესო ნიმუში უნდა ყოფილიყო“.⁵

საარქივო მასალებით დასტურდება, რომ ტფილისის საზაფხულო თეატრის პროექტი, ასევე, მისი შემდგომი გადაკეთების პროექტებიც ალბერტ ზალცმანს ეკუთვნის და ის უშუალოდ ჩართული თეატრის მშენებლობისა და რეკონსტრუქციის პროცესებში.

საზაფხულო თეატრის პროექტზე მუშაობა 1869 წელს უნდა დაწყებულიყო. როგორც ჩანს, ინტენსიურად წარიმართა მისი მშენებლობაც. ასე რომ, 1870 წლის ზაფხულის დასაწყისში თბილისში, ქარვასლის თეატრის გვერდით, გაიხსნა ახალი თეატრი – ტფილისის საზაფხულო თეატრი მშენებელი ბაღით და შესაბამისად მოწყობილი ინფრასტრუქტურით. 17 ივლისს გაზეთი „დროება“ წერს: „ჩვენ ქალაქში გაიმართა საზაფხულო თეატრი, რომელიც გაწყობილია „ინჟინრების ბაღში“ მტკვრის პირზე, კუკიის ხიდთან. ამ ბაღში წლეულს ჩინებული სათეატრო სახლი გააშენეს, თავათ ბაღი სასეირნოთ მორთეს და გააჩაღეს, შიგ სასმელ-საჭმელათ ბუფეტი გამართეს, ისე რომ ბაღში ზაფხულის საღამოს გატარება დიდის სიამოვნებით შეიძლება. თეატრში ხშირ-ხშირად რუსული წარმოდგენაა, რომელშიაც აქაური თეატრის აქტიორები თამაშობენ. მართალი რომ თქვას კაცმა, აქტიორების კრება ცუდათ არაა შემდგარი, და სხვა პროვინციალური ქალაქების შედარებით, თფილისს ჩინებული კრება ჰყავს“.⁶

„დროების“ ამავე ნომერში კვითხულობთ დიდი მთავრის – კონსტანტინე ნიკოლოზის ძის თბილისში ვიზიტის შესახებაც, სადაც აღნიშნულია, რომ 9 ივლისს ის საზაფხულო თეატრსაც სტუმრობდა. „თფილისში მობრძანების შემდგომ, მეორე დღეს, მისი უმაღლესობა კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე, მისი იმპერატორებითი უმაღლესობით, მიხეილ ნიკოლოზის ძით, დილის ცხრა საათზე წაბძანდა თავისი პოლკის დასათვალიერებლად, რომელიც... ს. ტაბახმელას დააბანაკეს... თფილისს დაბრუნების შემდგომ მათი უმაღლესობანი საზაფხულო თეატრში ბრძანდებოდნენ“. სამეფო ოჯახის თეატრში ვიზიტის მნიშვნელოვნებიდან გამომდინარე, თეატრში უამრავმა ადამიანმა მოიყარა თავი. გაზეთი „კავკასია“ უფრო დეტალურ ინფორმაციას აქვეყნებს დიდი მთავრის საზაფხულო თეატრში სტუმრობაზე და აღნიშნავს, რომ თეატრში მიწვეული იყვნენ ქართული პოლკის ოფიცრები და „დაბალი ჩინის 80 ადამიანი, იმდენად, რომ ...თეატრის გაღერეა ვეღარ იტევდა ხალხის რაოდენობას“.⁷

ამდენად, 1870 წლის ივლისის დასაწყისში ტფილისის საზაფხულო თეატრი გახსნილია და ფუნქციონირებს. აქ მოღვაწეობს იტალიური ოპერა და რუსული დრამატული დასი. ქართული მუდმივმოქმედი თეატრი 1856 წლიდან აღარ არსებობს. სცენისმოყვარეთა წარმოდგენები დროგამოშვებით იდგმება გერმანელთა კლუბში, ჩითახოვის სახლებში, რამაზ ანდრონიკაშვილის სახლში და სხვ.

საზაფხულო თეატრის შესახებ ინფორმაციას აქვეყნებს 1870 წლის „კავკასიის კალენდარიც“ („Кавказский Календарь на 1871 годъ“). საზოგადოებრივ დაწესებულებათა ჩამონათვალში უკვე ორი თეატრი ფიგურირებს: „ტფილისის თეატრი ერევნელის (на Эриванской) მოედანზე თამამშვეის ქარვასლის შენობაში“ და „ტფილისის საზაფხულო

⁵ მანია მ., თბილისის ერთი უცნობი ჩანახატი, ჟურნ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, №2, თბ., 1998, გვ. 84.

⁶ გაზ. „დროება“, №28, 17(29).07.1870.

⁷ გაზ. „Кавказ“, № 80, 12(24).07.1870.

თეატრი, საინჟინრო ქუჩაზე, საინჟინრო ბაღში“.⁸

საზაფხულო თეატრის პროექტი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არ შემორჩენილა, მაგრამ ჩვენს ხელთაა საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული საზაფხულო თეატრთან დაკავშირებული რამდენიმე ნახაზი (სეა, ცსა, ფ.204. ა.1. ს.798). „ახალი და სახელოსნო სამუშაოების წარმოების პროექტი საზაფხულო თეატრის შენობაზე“ (1873), „გეგმა - საზაფხულო თეატრში განხორციელებული სარემონტო სამუშაოების ანგარიშისათვის“ (1874), „ტიფლისის საზაფხულო თეატრის მიერ დაკავებული ტერიტორიის გენერალური გეგმა“ (1878). ისინი შემდგომი პერიოდის ცვლილებებსა და დამატებებს ასახავენ. ამიტომ აღნიშნულ მასალას ქრონოლოგიური პრინციპით ქვემოთ განვიხილავთ. მანამდე კი საზაფხულო თეატრის არქიტექტურის შესახებ უტყუარ დოკუმენტურ მასალას – ძველი თბილისის ამსახველ საარქივო ფოტოებს მივმართავთ.

ჩვენთვის საინტერესო ფოტოდოკუმენტაციას საქართველოს ეროვნული მუზეუმის დ. ერმაკოვის ფონდში მივაკვლიეთ. ისინი XIX საუკუნის 70-იანი (№2257, №11269) და 90-იანი წლების (№6090, №3540) თბილისის უნდა ასახავდნენ. მართალია, საარქივო ფოტოებზე საზაფხულო თეატრი მხოლოდ ნაწილობრივ იკითხება, რასაც ადგილის სპეციფიკა (ხეებით დაბურული ბაღი) განაპირობებს და შენობის მხოლოდ ნაწილს ვხედავთ, მიუხედავად ამისა, ფოტომასალის არსებობა მრავალმხრივია მნიშვნელოვანი.

პირველ ყოვლისა, ფოტოები თბილისის საზაფხულო თეატრის ზუსტ ლოკაციას გვაჩვენებს და შენობაზე განხორციელებული ცვლილებების ქრონოლოგიასაც ასახავს. ამ ფოტომასალით შეგვიძლია თვალი გავადევნოთ სათეატრო შენობის რეკონსტრუქციას მამდინარეობასაც კი. ინფორმატიულია საარქივო ფოტოების ავტორისეული დასათაურებებიც.

ფოტოებზე საზაფხულო თეატრში შესასვლელი საინჟინრო ქუჩიდანაა. მტკვრისპირა განაშენიანებისა და ბაღის გამო, შეზღუდული აღქმის მიუხედავად, კარგად იკითხება ნაგებობის პორტიკი. აღნიშნული მასალის შეჯერება საზაფხულო თეატრის 1874 და 1878 წლების გენერალურ გეგმებთან ამ მხრივ სარწმუნო საფუძველს გვაძლევს.

XIX საუკუნის 70-იანი წლების ფოტოებზე (სემ. დ. ერმაკოვის ფონდი, №№ 2257, 11269) კარგად ჩანს მაყურებელთა დარბაზის მომრგვალებული მოცულობა, უკან სასცენო კოლოფის არქიტექტურულად გამოყოფილი და ფრონტონით დასრულებული ვერტიკალით, რომლის სიბრტყეც რიტმულად მონაცვლე პილასტრებითა და მათ შორის მოთავსებული ნახევარწრიული სარკმელებითაა წარმოდგენილი. ასევე მკაფიოდ იკითხება დარბაზის იარუსის სართულზე ექსტერიერში, აივანზე, გამოძავალი კარების მწკრივი და მაყურებელთა დარბაზის საერთო მოცულობიდან ამოზიდული გალერეა. ფოტოზე ასახული საზაფხულო თეატრი ქვის ნაგებობაა, რაც მისი შემდგომი პერიოდის რეკონსტრუქციას უკავშირდება (თუმცა ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია იარუსიდან აივანზე გამოსასვლელი კარები და თავად აივანი). თარიღის დაზუსტების საშუალებას გვაძლევს ფოტოზე ასახული მთაწმინდის მამადავითის ეკლესია, რომლის მშენებლობაც ფოტოს გადაღების მომენტისთვის ჯერ კიდევ არ არის დამთავრებული. ეკლესია უგუმბათოდ დგას. როგორც ცნობილია, მამადავითის ეკლესიას გუმბათი 1877-1879 წლებში დაადგეს. ამდენად, ჩვენს ხელთ არსებული ფოტოები 1870 წლიდან (როცა აშენდა თეატრი) - 1879 წლამდე პერიოდს (მტკვრის მარჯვენა სანაპირო, გოლოვინის გამზირის და მიმდებარე ქუჩების განაშენიანებით, მთაწმინდით) და თბილისის საზაფხულო თეატრის არსებობის

⁸ „Кавказский Календарь на 1871 годъ.“ XXVI. Тифлисъ , 1870, კვ. 170

პირველ წლებს უნდა ასახავდეს.⁹ ფოტოებზე გაკეთებული დასათაურება კი გვაუწყებს: „ტიფლისი, სახაზინო თეატრი, წმ. დავითი და ქალაქის ნაწილი“ (№11269), მეორეზე – „ტიფლისი, წმ. გიორგის ეკლესია, სასახლე, თავადაზნაურთა გიმნაზია, კლუბი და თეატრი“ (№2257). სურ. 26,27.

დ. ერმაკოვის ფონდში დაცულ №6090, №3540 ფოტოებზე საზაფხულო თეატრს ცალკე გადახურვის მქონე მინაშენი აქვს. აღნიშნული ფოტოები 1890-იანი წლების ვითარებას ასახავს. ამაზე მეტყველებს გოლოვინის გამზირის განაშენიანებაში ოპერის თეატრის მონუმენტური ნაგებობის გაჩენა. მისი მშენებლობა 1896 წელს დასრულდა. ფოტოზე კკითხულობთ: „ტიფლისი. სახაზინო თეატრი ახალი და ძველი. წმ. დავითის მთა და ეკლესია“ (№3527). სურ. 28, 29.

ბუნებრივია, ახალ სახაზინო თეატრად იწოდება ოპერის თეატრი, საზაფხულო თეატრი კი 1881 წლიდან 1895 წლის ჩათვლით – „სახაზინო საზაფხულო თეატრის“ და „ტიფლისის თეატრი (სახაზინო)“ სახელებით გვხვდება. 1898 წლის თბილისის რუკაზე საზაფხულო თეატრი მოხსენებულია როგორც: „ძველი თეატრი (სახაზინო)“. ოპერის თეატრი კი – „დიდი თეატრი (სახაზინო)“. ამდენად, 1896 წელს, ოპერის თეატრის გახსნის შემდეგ, იგი სახაზინო (სახელმწიფო) თეატრის სტატუსს ატარებს, საზაფხულო თეატრი კი თანდათან უკანა პლანზე ინაცვლებს – ჯერ სახაზინო თეატრის პოზიციას კარგავს და, ბოლოს, ძველი თეატრის სახელით გვხვდება.

რა ვიცი თ საზაფხულო თეატრის შენობის არიტექტურაზე?

თბილისის საზაფხულო თეატრის თავდაპირველი ნაგებობა ზის უნდა ყოფილიყო. შ. კაშმაძე წიგნში „თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი“ საზაფხულო თეატრის შესახებ წერს: „თავისი დანიშნულების შესაბამისად, არც ეს ნახევრად ფიცრული შენობა იყო უბრალო: საკმაოდ ფართო დარბაზი პარტერს, ორ იარუსსა და ქანდარას შეიცავდა. პირველ იარუსში იყო ლიტერის ორი დიდი ლოჟა: მეორე იარუსი 23 ლოჟისგან შედგებოდა. შუაზე მდებარეობდა „სამეფო ლოჟა“. ორთავე იარუსს გარს ერტყა ფართო დერეფანი, სადაც გაჭრილი იყო 12 კარი. ზედა იარუსის კარები ღია აივანზე გადიოდა, ქვედასი – პირდაპირ ბაღში. ქანდარას, ბაღისგან განცალკევებული შესასვლელი ჰქონდა. თეატრის მთავარ კარებთან კიბე იწყებოდა. აქვე იყო სალარო და მომსახურე პერსონალის სადგომი. თეატრის ჭერისა და დარბაზის მოხატულობა შესრულებული იყო დეკორატორ კნოლის მიერ „მტკიცე სტილით; მითოლოგიური ფიგურებით, მუსიკალური ატრიბუტებითა და სამკაულით“. ლოჟების მოხდენილი განლაგება, საერთო სისადავე და უბრალოება სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებდა. გარეგნულად შენობა არ იყო მიმზიდველი“.¹⁰

დეკორატორ კნოლს, თეატრის ინტერიერის მოხატვასთან ერთად, უმუშავია სცენის მოწყობაზეც (იგი მოხსენებულია თბილისის საზაფხულო თეატრის შენობის აგების ხარჯთაღრიცხვის დოკუმენტში). ჩანაფიქრით, საზაფხულო თეატრის სცენა ზომით, ქარვასლის თეატრის სცენის მსგავსი უნდა ყოფილიყო. „ზის საზაფხულო თეატრის მშენებლობა არქიტექტორ ზალცმანის შემოთავაზებით დაჯდება დაახლოებით 12 000 მან. იმის გათვალისწინებით, რომ სცენის ზომები იგივე იქნება, რაც ახლანდელ თეატრში“ (სეა, უიცა ფ. 55. ა.1. ს.14. ფურც. 2).

⁹ აღნიშნულ გარემოებაზე ყურადღება გაამახვილა მ. მანიამ სტატიაში – „თბილისის ერთი უცნობი ჩანახატი“ - ბარტოლდის ჩანახატის ანალიზისას. იხ. ჟურნ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, №2, თბ., 1998, გვ. 88.

¹⁰ კაშმაძე შ., თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი, 1851-1921. I. თბ., ფავორიტი სტილი, 2015, გვ. 133.

საზაფხულო თეატრთან დაკავშირებული მწირი მასალის ფონზე, 1871 წლის ივნისით დათარიღებული ეს დოკუმენტი – „ტფილისის საზაფხულო თეატრის შენობის აგების ხარჯთაღრიცხვა“, რომელსაც თეატრის დირექტორთან ერთად ხელს აწერს არქიტექტორი ზალცმანი, ჩვენთვის მრავალმხრივ საინტერესო და ინფორმატიულია. დოკუმენტში მოცემულია სამუშაოთა ჩამონათვალი, რის მიხედვითაც შეგვიძლია დაზუსტებით ვთქვათ, რომ თბილისის საზაფხულო თეატრი ხის ნაგებობა იყო. პირველ პუნქტად მითითებულია ხის სამუშაოები „თავად თეატრის ასაგებად“ („За производства всех плотничных и столярных работ по постройке самого театра, с материалами“), რაზეც ყველაზე მეტი თანხაა დახარჯული (10 ათას მანეთამდე) და, შესაბამისად, სამუშაოს მასშტაბზეც გვიჩვენებს წარმოდგენას. ჩამოთვლილია, აგრეთვე, სათეატრო შენობის გარშემო გამართული ინფრასტრუქტურა: თეატრის ქონების (დეკორაციების, ბუტაფორიის) შესანახი ნაგებობა, ფანჯატურები, პავილიონები, დაზურული გალერეა, აუზი და შადრევანი. ცალკეა გამოყოფილი თეატრის ბაღის სამუშაოები, ხეებისა და ყვავილების შესყიდვით. ბაღის დაგეგმვა-განვითარება, ამავე დოკუმენტით, მეტადე შარერის სახელს უკავშირდება. აქვე ფიგურირებს, ბაღის განათების საკითხი შესაბამისი აღჭურვილობით. დაბოლოს, თეატრის დაზღვევა, რომლის თანხაც დოკუმენტის შედგენის მომენტისთვის უკვე დაფარულია.

მოყვანილი საარქივო მასალით ცხადი ხდება, რომ, მართალია, 1870 წლის ივლისში თეატრი გახსნილი იყო და ფუნქციონირებდა, მაგრამ სამუშაოები კვლავ გაგრძელდა. „თეატრის გახსნის დღეს გაზის განათება უნდა ყოფილიყო, მაგრამ გაზომეტრის დამთავრება ვერ მოასწრეს და მხოლოდ 1871 წლის ზაფხულში მიეცათ თბილისელებს გაზის ახალი განათების ეფექტით დატკობის“¹¹ შესაძლებლობა.

გაზეთი „Кавказ“ გრიგოლ ორბელიანის 50 წლის იუბილესთან დაკავშირებით წერს, რომ 1871 წლის 7 ივნისს თბილისის საზაფხულო თეატრის ბაღში, რომელიც საგანგებოდ იყო მორთული ამ დღისთვის, საზეიმოდ აღინიშნა გრიგოლ ორბელიანის 50 წლის იუბილე.

საზეიმო სადილის შემდეგ, რომელიც საზაფხულო თეატრის ბაღის ფართო პავილიონში იყო გაშლილი და რომელსაც 150 მოწვეული სტუმარი ესწრებოდა, მათ შორის ბორჯომიდან სპეციალურად ჩამოსული მისი საიმპერატორო უდიდებულესობა, დიდი მთავარი, კავკასიის მეფისნაცვალს – მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვი, სადილის შემდეგ, საღამოს 8 საათზე მოწვეული საზოგადოება დაესწრო საზაფხულო თეატრში გამართულ რუსული დასის წარმოდგენას. ზეიმი გაგრძელდა სპექტაკლის შემდეგაც. თავად საზაფხულო თეატრის ბაღი არაჩვეულებრივად იყო ილუმინირებული.¹²

XIX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში თბილისში ორი სათეატრო შენობაა: ქარვასლის თეატრი პასკევიჩ-ერევანსკის მოედანზე, რომელსაც საზაფხულო თეატრის აშენების შემდეგ, ქვის თეატრს და, მოგვიანებით კი, ზამთრის თეატრსაც უწოდებდნენ და ხის საზაფხულო თეატრი საინჟინრო უწყების ბაღში, კომპლექსური ინფრასტრუქტურით. სამწუხაროდ, ეს ვითარება მხოლოდ რამდენიმე წელს, 1874 წლის 11 ოქტომბრამდე, გაგრძელდა. სწორედ ამ დღეს დაიწვა ქარვასლის თეატრი, რომელიც თითქმის მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში საოპერო ხელოვნების, დრამატული თეატრალური ხელოვნებისა და საბალეტო ხელოვნების განვითარების კერა იყო თბილისში. დაწვის შემდეგ თეატრი

¹¹ კაშმაძე შ., თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი, 1851-1921. I. თბ., ფავორიტი სტილი, 2015, გვ. 133.

¹² გაზ. „Кавказ“, №81, 14.07.1871.

აღარ აღუდგენიათ და შენობამ მხოლოდ ქარვასლის ფუნქციით გააგრძელა არსებობა. ასეთ ვითარებაში ძირითადი დატვირთვა საზაფხულო თეატრზე გადმოვიდა. ზამთრისთვისაც რომ გამოსადეგი გამხდარიყო, შენობას რეკონსტრუქცია ჩაუტარეს – კედლები ამოაშენეს, ღუმელები გამართეს და „საზამთროდ მოაწყვეს“.

1874 წელსაა შესრულებული საზაფხულო თეატრის გეგმა, რომელსაც ხელს აწერს არქიტექტორი ზალცმანი. ნახაზზე (სეა, ცსა, ფ. 204. ა. 1. ს. 798. ფურც. 24-25) – „საზაფხულო თეატრში განხორციელებული სარემონტო სამუშაოების ანგარიშისათვის“ – წარმოდგენილია საზაფხულო თეატრი დამხმარე ნაგებობებით და ორანჟერეით. ნახაზის მარცხენა ზედა კუთხეში ხელნაწერი ტექსტი გვაუწყებს: „არსებული ნახაზი ტექნიკურ კანცელარიაში განხილულია და მიჩნეულია დამაკმაყოფილებლად. 1874 წლის 4 ივლისი“. ნახაზის მარჯვენა მხარეს, ასევე, მოცემულია შეფასებითი და სარეზოლუციო ხასიათის ტექსტი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ წარმოდგენილი გეგმა განხილულია სამშენებლო-საგზაო კომიტეტის ტექნიკური ნაწილის წევრების მიერ 1874 წლის 16 ივლისს და დამაკმაყოფილებელია (სურ. 30).

ამრიგად, საზაფხულო თეატრში სამუშაოები ინფრასტრუქტურის მოწყობის კუთხით, თეატრის გახსნის შემდეგაც გრძელდება. ვფიქრობთ, თავდაპირველი უნდა იყოს ტერიტორიის გეგმა, რომელზედაც დატანილია მხოლოდ თეატრის შენობა, ინფრასტრუქტურის გარეშე (სეა, ცსა, ფ. 204. ა. 1. ს. 798. ფურც. 22). 1874 წლის ნახაზზე კი თეატრის მარჯვენა მხარეს ორანჟერეა, საწყობი და მებაღის ოთახი ჩნდება. თავად თეატრის შენობის კონტური სახეცვლილია და მარჯვენა მხარეს (სასცენო კოლოფთან) მინაშენია. ქრონოლოგიურად ეს გეგმა არ უკავშირდება ქარვასლის თეატრის დაწვას, იგი ამ ტრაგიკულ მოვლენამდე რამდენიმე თვით ადრეა შესრულებული (სურ. 31).

საზაფხულო თეატრი ბალით და მის გარშემო განვითარებული ინფრასტრუქტურით ერთიან კომპლექსადაა წარმოდგენილი 1878 წლის 30 მაისით დათარიღებულ გენერალურ გეგმაზე (საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების სახელმწიფო არქივი). თეატრის შენობა აქ სასცენო კოლოფის სწორკუთხა ნაწილით ბალის სიღრმისკენაა მიმართული, ექსტერიერში გამოხატული ოვალური ფორმის მაყურებელთა დარბაზი კი (მთავარი შესასვლელით) გამოდის საინჟინრო ქუჩაზე. თეატრს ორივე მხრიდან მინაშენი აქვს. მარჯვნივ – შენობის მთელ გაყოლებაზე, მეორე მხარეს კი – სასცენო კოლოფთან. მინაშენის ფორმა 1874 წლის ნახაზთან შედარებით გაზრდილია და სასცენო კოლოფის ბალისპირა ფასადზე გადადის (სურ. 32).

თეატრის ორივე მხარეს ნაჩვენებია დეკორაციების შესანახი ნაგებობა, სახელოსნო, ფანჩატურები, გალერეა, რომელიც ბალის სიღრმეში როტონდას უერთდება, აუზი, ორანჟერეა. დაპროექტებულია ბაღიც, რომლის დაგეგმვასა და მოწყობაზეც საგანგებოდ უზრუნიათ.

აღნიშნულ გეგმასთან გარკვეულ მსგავსებას იჩენს საქართველოს ხელოვნების სასახლეში დაცული ერთი გრაფიკული ნამუშევარი, რომელიც საზაფხულო თეატრის ექსტერიერს წარმოგვიდგენს (მუყ., ქ., ფ., 45X60 სმ.), ნახატს დაკრული აქვს მოკლე ანოტაცია – „თეატრის შენობა თბილისში წყალსაზიდის ქუჩაზე 1880-იან წლებში („Здание театра в Тбилиси на Водовозной ул. в 1880 годах“). მარცხენა ქვედა კუთხეში მხატვრის ხელმოწერით – „აკოპიან“ („Акопян“). ანოტაცია მოგვიანებითაა დაკრული. სავარაუდოდ, 1936 წლის შემდეგ, როდესაც „ტიფლისი“ „თბილისად“ გადაკეთდა.

გარდა ამისა, თეატრის შესასვლელი არა წყალსაზიდის ქუჩიდან, არამედ საინჟინრო (დღ. ვირსალაძე) ქუჩიდან იყო, რასაც ჩვენს ხელთ არსებული სხვადასხვა პერიოდის გეგმები და ნახაზებიც ადასტურებს (სურ. 33).

ნახატზე თეატრის შენობა მოცემულია ქუჩის მხრიდან, შენობის ნახევარწრიულ კორპუსზე კლასიციზტურ სტილში გადაწყვეტილი ფრონტონიანი პორტიკით. თეატრის გარე არქიტექტურულ გადაწყვეტაში იკითხება მაყურებელთა დარბაზის იარუსული დანაწევრება. კერძოდ, იარუსის დონე ექსტერიერიდან პილასტრებზე გადასული თაღებითაა გაფორმებული, ქანდარა კი პილასტრებით. მაყურებელთა დარბაზის ნაწილს სცენა-კოლოფისგან, შენობის საერთო აბრისიდან მისი სწორკუთხოვანი მასებით აქცენტირების გარდა, გადახურვაც გამოყოფს.

ნახატზე საზაფხულო თეატრის გადაკეთების შემდეგომი სურათია ასახული: როცა ქარვასლის თეატრის დაწვის შემდეგ, კედლები ამოაშენეს, ღუმელები გამართეს... და „საზამთროდ მოაწყვეს“.

1881 წლის „კავკასიის კალენდრის“ გამოცემაში გამოქვეყნებულია საზაფხულო თეატრის მაყურებელთა დარბაზის სქემა.¹³ აქ იგი ფიგურირებს როგორც „სახაზინო საზაფხულო თეატრი“ და არა როგორც მანამდე „ტფილისის საზაფხულო თეატრი“ (კავკასიის კალენდრის ყველა გამოცემაში 1881 წლამდე მითითებულია „ტფილისის საზაფხულო თეატრი. საინჟინრო ქუჩაზე, საინჟინრო ბაღში“ (1870-1880). შემდგომ წლებში კი „სახაზინო საზაფხულო თეატრი“ (1881-1884) და „ტფილისის თეატრი (სახაზინო)“ (1885-1895).

მიუხედავად იმისა, რომ საზაფხულო თეატრი 1870 წლიდან მოქმედია, მისი დარბაზის გეგმა პირველად სწორედ 1881 წლის „კავკასიის კალენდარში“ დაბეჭდილი. აღნიშნული სქემის მიხედვით სათეატრო დარბაზი, ქარვასლის თეატრის მსგავსად, ნაღისებური ფორმისაა (სათეატრო დარბაზების ე.წ. იტალიური ტიპი) და სავარაუდოდ, 500-მდე მაყურებელს იტევს (პარტერი 300-მდე ადგილს მოიცავს. გალერეა 106, რასაც 23 ლოჟის ადგილებიც ემატება). დარბაზი სრულად შევსებულია სავარძლებით, გასასვლელების გარეშე. აქვს ლოჟებად დაყოფილი ერთი იარუსი და ხუთრიგიანი ქანდარა (სურ. 34).

საზაფხულო თეატრის დარბაზის გეგმა შეცვლილია 1885 წლის „კავკასიის კალენდარში“. წარმოდგენილი სქემის მიხედვით, მისი ფორმა ელიფსურია, ჩნდება აივანი (Балкон), დარბაზის ცენტრში მოწყობილია გასასვლელი. 600-მდეა გაზრდილი მაყურებლის რაოდენობა (პარტერში, აივანსა და გალერეაზე 496, რასაც ემატებოდა 22 ლოჟა). ბილეთის ფასთან ერთად აღნიშნულია, რომ თეატრთან ფუნქციონირებს ბაღი, რომელიც განათებულია და საღამოს 6 საათიდან ღამის 2 საათამდე მოემსახურება თეატრის პუბლიკას. საზაფხულო თეატრი აქ ფიგურირებს, როგორც „ტფილისის (სახაზინო) თეატრი საინჟინრო ქუჩაზე“.

საზაფხულო თეატრში, როგორც ჩანს, ცვლილებები 90-იან წლების დასაწყისშიც განხორციელდა. 1892 წლის „კავკასიის კალენდრის“ გამოცემაში, სადაც ის თბილისის სახაზინო თეატრად იწოდება, დარბაზის გეგმა მაყურებელთა შემცირებულ რაოდენობაზეა (ხუთასს აღემატება) მოცემული. ეს განპირობებული უნდა იყოს გაფართოებული გასასვლელის მოწყობით მთელი დარბაზის გადაკვეთაზე. უცვლელია ლოჟებისა და გალერეის სტრუქტურა. ამ პერიოდში მიმდინარე სამუშაოები დასტურდება საარქივო

¹³ „Кавказский Календарь на 1882 годъ.“ XXXVII. Тифлисъ, 1881, გვ. 236.

მასალითაც (სეა, ცსა, ფ. 204. ა.1. ს.798 „ტიფლისის სახაზინო თეატრის რემონტის შესახებ“. დაიწყო 1889 წლის 23 მარტს და დასრულდა 1890 წლის 11 ნოემბერს). აღნიშნულ დოკუმენტაციაში ლაპარაკია საზაფხულო თეატრის შენობის მდგრადობაზე. თეატრის დირექტორი გუბერნატორს შენობის შესწავლის მიზნით სპეციალური კომისიის შექმნას სთხოვს.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს თეატრის დირექციის მხრიდან კომისიისთვის შეთავაზებული კანდიდატურა (თბილისის გუბერნატორისადმი 1889 წლის 24 მარტს გაგზავნილ ამ წერილს ხელს აწერს თეატრის დირექტორი ერნსტი (ფურც. 2-3): „Заведующий театральными зданиями архитектор, стаатский советник Зальцман“ (არქიტექტორი, მაღალი რანგის სახელმწიფო მოხელე – ზალცმანი, რომელიც კურირებს თეატრალურ შენობებს). სათეატრო შენობების კურირება-ხელმძღვანელობა, ვფიქრობთ, კიდევ ერთი საყურადღებო პასაჟია, რომელიც ალ. ზალცმანის, როგორც არქიტექტორის, მრავალმხრივ მოღვაწეობას უკავშირდება.

თბილისის თეატრის დირექციასა და გუბერნატორს შორის მიმოწერა გრძელდება მომდევნო თვეებშიც. დირექცია ცდილობს დააჩქაროს კომისიის მუშაობა, რათა სარემონტო სამუშაოებმა ხელი არ შეუშალოს თეატრის ფუნქციონირებას. კერძოდ, ზამთრის სეზონისთვის მოსამზადებელ ყოველდღიურ რეპეტიციებს (1889 წლის 6 აპრილის წერილი – ფურც. 4-5). ამიტომ ჩქარობენ, რომ ყველაფერი 15 აგვისტომდე დასრულდეს.

მიმოწერით ირკვევა, რომ თეატრის შენობის მდგომარეობის კვლევისას, რომელიც მეტ-ნაკლებად დამაკმაყოფილებელი აღმოჩნდა, შენობის მდგრადობის გარდა, დღის წესრიგშია სათეატრო შენობის ინტერიერის გაუმჯობესება, მისი უფრო კომფორტულ სივრცედ გადაქცევა (ფურც. 14), ბუფეტის გადაკეთება, შენობის სახურავის შეცვლა (ფურც. 15). გაზის მიწოდების სისტემის განახლება და სხვ. კომისიას, რომელიც ამ სამუშაოთა განსაზღვრაზე მუშაობს, ხელმძღვანელობს „სტატსკი სოვეტნიკი“, მთავარმართებლის სამშენებლო ნაწილის ტექნიკოსი, სიმონსონი (ფურც. 17-18. 14.02.1890).

1890 წლის 4 სექტემბრის წერილით (ფურც. 26-27-28) თბილისის გუბერნატორისადმი ირკვევა, რომ თეატრის შენობაში დასრულდა სარემონტო სამუშაოები და მათი ჩაბარებისა და დასტურისთვის ითხოვენ საგანგებო კომისიის დანიშვნას ზალცმანის მონაწილეობით.

განხილულ დოკუმენტაციაზე დაყრდნობით იკვეთება, რომ 1889-1890 წლებში საზაფხულო თეატრში ჩატარდა მთელი რიგი სამუშაოები და ალ. ზალცმანი ამ პროცესებშიც აქტიურად მონაწილეობს.

სავარაუდოა, რომ დ. ერმაკოვის ფონდში დაცული ფოტოები (№№3540, 6090) და 1892 წლის „კაკასიის კალენდარში“ დაბეჭდილი საზაფხულო თეატრის შეცვლილი გეგმარება ამ ცვლილებებზე მიუთითებდეს. საყურადღებოა, რომ საზაფხულო თეატრზე 1895 წლის „კაკასიის კალენდრის“ გამოცემის შემდეგ ინფორმაცია საერთოდ აღარ გვხვდება, რაც მისი ფუნქციონირების შეწყვეტის მიზეზით უნდა იყოს განპირობებული (სურ. 35).

ამ პერიოდის საზაფხულო თეატრის შესახებ უადრესად საინტერესო მასალას გვაწვდის ირანელი გენერლის, ყაჯართა დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენლის, მაჯდ-ოს-სალტანეს ნაშრომი „ქალაქ თბილისის აღწერა“ (ხელნაწერი დაცულია კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში).

მაჯდ-ოს-სალტანე თბილისში 1894 წლის 16 აგვისტოს ჩამოსულა. „მთელი 50 დღე ვცხოვრობდი თბილისში.... რაც ამ 50 დღის განმავლობაში მოვიხილე, ამას უკლებლივ მოგახსენებ“,¹⁴ – წერს ავტორი და იმდროინელ თბილისზე საკუთარ შთაბეჭდილებებსა და მოსაზრებებს დეტალურად გადმოგვცემს. სალტანეს ყურადღების მიღმა არც თბილისის თეატრები და მათ შორის არც საზაფხულო თეატრი რჩება.: „...ახლანდელი თეატრი მდინარის პირასაა გაშენებული, ქალაქის ბაღის ახლოს. იგი დიდხანი არაა, რაც გააშენეს. ორსართულიანი შენობაა. ზედა სართულზე მოთავსებულია ლოჟები, ქვევით რამდენიმე რიგად არის გაწყობილი სკამები. ისინი რაც შეიძლება მჭიდროდაა მიდგმული ერთმანეთთან. ეს ადგილები შედარებით ძვირი არის. ლოჟების ფასი კი 10-დან 20 რუსულ მანეთამდეა. უბრალო ხალხი თეატრს ისე არ ეტანება, როგორც წარჩინებულნი. მას უფრო ცირკის სანახაობები იზიდავს. საპატიო ადგილი თეატრში ბევრია. ისეა მოწყობილი, როგორც ირანული დარბაზი. განსაკუთრებული ადგილები სცენიდან ორი ზარეს სიმაღლეზეა (დაახლოებით 2მ – ი. დ.), ლოჟები პატარ-პატარა ოთახებადაა დაყოფილი, ისე რომ შიგ ოთხი ადამიანი ეტევა. თითოეულ ლოჟას თავისი სპეციალური შესასვლელი აქვს. წინ გადაჭიმულია მოაჯირები, რომლებიც შუა თეატრს გადასცქერიან. თეატრის ჭალები გაზით ინთება. წარმოდგენის დროს სინათლე ქრება დარბაზში. ჯერ ნელ-ნელა იკლებს და მერე სულ ქრება. სცენის წინ არიან მუსიკოსები... ერთი წყება მუსიკოსებისა ქამანჩებისა საკრავებზე უკრავს, მეორე ვიოლონჩელოსა და ჩასაბერ საკრავებზე და სხვა ამგვარ ინსტრუმენტებზე. სცენის მხარეს არის ძალიან ლამაზად მოხატული ფარდა. ფარდა აიწევა თუ არა, იწყება წარმოდგენა“.¹⁵ მაჯდ-ოს-სალტანეს საზაფხულო თეატრში „ოტელიო“ უნახავს. თხზულებაში ის სპექტაკლის შინაარსაც გადმოსცემს და თეატრთან დაკავშირებულ თავს შემდეგი პასაჟით ასრულებს: „12 საათზე წარმოდგენა დამთავრდა. ამ თეატრში ხალხი უმეტესად ან ფრანგულად საუბრობდა, ან რუსულად“.¹⁶

სალტანეს მიხედვით: თეატრის შენობა, რომელიც ამ დროისათვის არსებობის 24 წელს ითვლის, „დიდხანი არაა, რაც გააშენეს“, იგი ორსართულიანია – პარტერიტა და ოთხ ადამიანზე გათვლილი, დამოუკიდებელ შესასვლელიანი ლოჟებით. დარბაზი მოხატულია. სცენას „ძალიან ლამაზად მოხატული ფარდა“ ამშვენებს. აღწერილობა ადასტურებს და ავსებს თეატრის ინტერიერის ჩვენ მიერ რეკონსტრუირებულ სურათს.

საზაფხულო თეატრამდე სალტანე ოპერის თეატრზეც ამახვილებს ყურადღებას: „დიდი თეატრის შენება დაიწყო რამდენიმე წლის წინ და უკვე დიდებული სანახავია, თუმცა დამთავრებული ჯერაც არაა“.¹⁷

1896 წელს დასრულდა საოპერო თეატრის მშენებლობა. საზაფხულო თეატრმა თანდათან დაკარგა თავისი მნიშვნელოვნება. XIX საუკუნის მიწურულს ის უკვე ძველ სახაზინო თეატრად იწოდება. XX საუკუნის დასაწყისში შენდება „არტისტული საზოგადოების“ თეატრი, ზუბალაშვილის საქალაქო სახალხო სახლი, 1914 წლამდე ფუნქციონირებს სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი.

მაგრამ რა პერიოდამდე იარსება თავად საზაფხულო თეატრმა? ზემოთ ჩვენ უკვე ვახსენეთ 1898 წლის თბილისის გეგმა („ქალაქ ტფილისის და მისი შემოგარენის გეგმა შესრულებული და გამოცემული ნ. ფ. კლემენტევის მიერ 1884 წელს, შესწორებული

¹⁴ მაჯდ-ოს-სალტანე, ქალაქ თბილისის აღწერა, „მეცნიერება“, თბილისი, 1971, გვ. 15.

¹⁵ დასახ. ნაშ., გვ. 43.

¹⁶ დასახ. ნაშ., გვ. 44.

¹⁷ დასახ. ნაშ., გვ. 17.

1898 წლის 1 იანვარს“), რომელზეც საზაფხულო თეატრზე მითითებულია: „ძველი თეატრი (სახაზინო)“ საინჟინრო ქუჩის, წყალსაზიდის ჩიხისა და წყალსაზიდის ქუჩის კუთხეში (№107). საოპერო თეატრის შენობაზე – „დიდი თეატრი (სახაზინო)“ (№104). (სურ. 36.)

1903-1904 წლების ტფილისის გეგმაზე, რომელიც შევსებულია 1906 წელს, საზაფხულო თეატრი აღარ არის აღნიშნული. ოპერისა (თეატრალური ქუჩების მონაკვეთში) და საბანკო თეატრების გვერდით კი უკვე „არტისტული საზოგადოების“ თეატრიცაა წარმოდგენილი. ამდენად, ტფილისის საზაფხულო თეატრის შენობამ, სკვარაუდოდ, 1906 წლამდე იარსება (სურ. 37).

ტფილისის საზაფხულო თეატრმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა XIX საუკუნის სათეატრო ცხოვრებაში. მის სცენაზე გამოდიოდნენ მსოფლიოში ცნობილი მუსიკოსები, მომღერლები, დირიჟორები, ოპერისა და დრამის მსახიობები. ამ სცენაზე დაიწყო თავისი კარიერა თ. შალიაპინმა, პ. ჩაიკოვსკის თანდასწრებით დაიდგა მისი ოპერა „მაზპა“, კონცერტი გამართა ცნობილმა მუსიკოსმა და კომპოზიტორმა ა. რუბინშტეინმა, ამ თეატრთანაა დაკავშირებული კომპოზიტორ მ. იპოლიტოვ-ივანოვის მოღვაწეობა. საზაფხულო თეატრის სცენაზე აღიზარდნენ ქართული თეატრის ვარსკვლავები: ვ. აბაშიძე, ლ. ალექსი-მესხიშვილი, კ. მარჯანიშვილი და სხვა. პირველად სწორედ აქ დაიდგა დ. ერისთავის „სამშობლო“ და სხვ.

ტფილისის საზაფხულო თეატრის მნიშვნელობა იმდროინდელ სათეატრო ცხოვრებაში იმითაცაა განსაკუთრებული, რომ სწორედ საზაფხულო თეატრში გაიმართა განახლებული და მუდმივ დასად ჩამოყალიბებული ქართული თეატრის პირველი წარმოდგენა (1879 წლის 5 სექტემბერს) – ბ. ჯორჯაძის კომედია „რას ვეძებდი და რა ვპოვე“ და რ. ერისთავის გადმოკეთებული ვოდევილი „იჭვიანი“. „ქართული სპექტაკლების გასამართად მუდმივი შენობის უქონლობა გადაწყვეტილი თუ არა, მნიშვნელოვანი დამაბრკოლებელი მიზეზი მაინც იყო პროფესიული თეატრის აღდგენის საქმეში. სათეატრო შენობის საკითხი და სხვა საკითხები, რომლებიც მუდმივი თეატრის შექმნასთან იყო დაკავშირებული, დეტალურად იქნა განხილული 1870 წლის დამლევის ნიკო ავალიშვილის მიერ მოწვეულ ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა ფართო თათბირზე. თათბირს ხელმძღვანელობდა ილია ჭავჭავაძე. შედეგად არჩეულ იქნა სპეციალური კომისია, რომელსაც უნდა გამოენახა საშუალებანი მუდმივი პროფესიული თეატრის აღსადგენად“.¹⁸ ილიასა და აკაკის უშუალო ძალისხმევით, 1879 წელს აღდგა პროფესიული ქართული თეატრი, რომლის დებიუტიც საზაფხულო თეატრში შედგა და აქედან მოყოლებული მისი ისტორია უწყვეტია.

„...საინჟინრო უწყების ბაღში მდებარე თეატრმა ბრწყინვალედ შეასრულა თავისი მისია. ამ უპრეტენზიო კედლებში გატარებული წლები თბილისის ოპერის თეატრის შემდგომი განვითარების ბრწყინვალე პერიოდი იყო. აქ განმტკიცდა რუსული ოპერა და მუდმივი ქართული დრამატული დასი“.¹⁹

მუდმივი ქართული დრამატული დასის ანუ პროფესიული ქართული თეატრის ისტორიის შემდეგი ეტაპი უკვე სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრს უკავშირდება. საზაფხულო თეატრის მსგავსად, არც ამ სათეატრო ნაგებობას მოუღწევია ჩვენამდე.

¹⁸ ბუნნიკაშვილი გ. ქართული თეატრი ასი წლის მანძილზე, თბილისი, სახელგამი, 1950, გვ.28.

¹⁹ კაშმაძე შ., თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი, 1851-1921. I. თბ., ფაფორიტი სტილი. 2015, გვ. 215

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი დღევანდელი ალ. გრიბოედოვის სახელობის სახელმწიფო რუსული დრამატული თეატრის ადგილას (რუსთაველის გამზირი, №2/4) იდგა. ამ მონაკვეთს თავისუფლების მოედნიდან მოსწავლე-ახალგაზრდობის სასახლემდე, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან სასახლის ქუჩა ერქვა თეატრი ქარვასლის შენობაში იყო ჩართული და დროთა განმავლობაში არაერთი რეკონსტრუქცია განიცადა. სკუდერისეული ქარვასლის თეატრის შემდეგ, სათავადაზნაურო ბანკის თეატრი მეორე პრეცედენტია თბილისის და, ზოგადად, საქართველოს სათეატრო არქიტექტურის ისტორიაში. ორი ქარვასლა-თეატრის არსებობა XIX საუკუნის II ნახევრის თბილისში მართლაც არ არის შემთხვევითი მოვლენა და ამ ტენდენციის საფუძველი, სავარაუდოდ, ადგილობრივ ტრადიციებშია საძიებელი.

ქარვასლები გავრცელებული იყო შუა საუკუნეების საქართველოს საერო არქიტექტურაში. ეს სასტუმრო და სავაჭრო დანიშნულების ნაგებობები, იგივე „ფუნდუკები“, „უკვე IX-XII სს. წერილობით ძეგლებში ხშირად იხსენიება... გვიანფეოდალურ ხანაში სახელწოდება ფუნდუკს ირანიდან შემოსული ქარავანსარაი, შემდეგ კი ქარვასლა ცვლის... XVII-XVIII საუკუნეებში თბილისში რამდენიმე ქარვასლა ჩანს – შარდენის (1671 წ.) თანახმად „თბილისში არის საუცხოო საზოგადოებრივი შენობები; ბაზრები, ე. ი. სავაჭრო ადგილები, აგებულია ქვისგან და ფრიად მოვლილი, იგივე შეიძლება ითქვას ქარვასლებზე, იმ სადგომებზე, რომლებშიც უცხოელები ჩერდებიან... 1836 წელს თბილისში უკვე 7 ქარვასლა იყო, 50-იანი წლების დასაწყისში კი 13 (ყველა კერძო პირს ეკუთვნოდა)... ახალი ქარვასლების მშენებლობა გრძელდებოდა საუკუნის მეორე ნახევარშიც“.²⁰

1847 წელს გაზეთი „Кавказ“ აქვეყნებს ამიერკავკასიის სავაჭრო დეპოს მთავარი კანტორისა და მანუფაქტურული საქონლის მალაზიის მოკლე განცხადებას, რითაც ატყობინებს თბილისის საზოგადოებას, რომ 31 ივლისს გოლოვინის პროსპექტზე არწრუნის სახლში იხსნება მალაზია.²¹ 1850-იან წლებში შენობა ფართოვდება, ემატება გვერდითი ფლიგელები (არქიტექტორი გ. ივანოვი) და დიდ სავაჭრო კომპლექსად ყალიბდება. „ეს იყო ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული ნიმუში „პასაჟის“ ტიპის სავაჭრო ნაგებობისა არა მარტო თბილისში, არამედ მთელი რუსეთის იმპერიაში“. არწრუნისეულ ქარვასლას მოგვიანებით მიუშენეს ეზოს კორპუსი, რითაც ცენტრალური სივრცის (ეზოს) გარშემო სწორკუთხედი შეიკრა.²² სწორედ ამ ნაგებობაში, მისი ინტერიერის სათეატრო სივრცედ გადაკეთების შემდეგ, თბილისში თეატრალური ხელოვნების ახალი კერა ჩნდება და აქედან მოყოლებული გრ. არწრუნის ქარვასლასთანა დაკავშირებული სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის ისტორიაც (1878-1914.).

რატომ გრ. არწრუნის ქარვასლა?

ქარვასლის თეატრის დაწვის (1874 წ.) შემდეგ, როგორც ცნობილია, იგი მხოლოდ ქარვასლად აღადგინეს – თეატრის გარეშე. ძირითადი დატვირთვა საზაფხულო თეატრზე გადავიდა. ზამთრისთვისაც რომ გამოსადეგი ყოფილიყო, შენობას რეკონსტრუქცია ჩაუტარეს – კედლები ამოუშენეს, ლუმელები გამართეს. გადაკეთებათა მიუხედავად, საზაფხულო

²⁰ ბერიძე, ვ. თბილისის ხუროთმოძღვრება 1801-1917 წლები. II. თბ., საბჭოთა საქართველო. 1963, გვ.10-12

²¹ „Кавказ“, №31. 02.08.1847.

²² ბერიძე, ვ. თბილისის ხუროთმოძღვრება 1801-1917 წლები. II. თბ., საბჭოთა საქართველო. 1963, გვ.20.

თეატრმა ვერ გაამართლა, თეატრის იერსახეც დაკარგა და ყველა სეზონისთვის ვარგის სათეატრო შენობადაც ვერ იქცა. საჭირო იყო ახალი გზების ძიება, ახალი თეატრის აშენება, რის საშუალებაც იმ დროისათვის არ არსებობდა ან უკვე არსებულის თეატრად გადაკეთება. ასეთი შენობაც მოიძებნა – სასახლის ქუჩაზე მდებარე გრ. არწრუნის ქარვასლა, რომელიც სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკმა შეიძინა. იმის გამო, რომ შენობა თავიდანვე არ იყო სათეატრო ნაგებობად ჩაფიქრებული, მისი თეატრად რეკონსტრუქცია-ადაპტაციის პროცესი ათწლეულების განმავლობაში გაგრძელდა. სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის პროექტირებას თბილისში მოღვაწე არაერთი ცნობილი არქიტექტორისა და თეატრალური მოღვაწის სახელი უკავშირდება. ოთხი ათეული წლის განმავლობაში თეატრი ოთხჯერ გადააკეთეს, ოთხჯერ შეიცვალა მისი არქიტექტურული სახე, მაყურებელთა დარბაზის სტრუქტურა, ტევადობა და ა.შ. XIX საუკუნის II ნახევარში დაწყებული პროცესი XX საუკუნეში გადმოდის და ბოლო რეკონსტრუქცია სწორედ გასული საუკუნის დასაწყისში მიმდინარეობს. სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრმა თბილისის ქარვასლის თეატრის სამწუხარო ბედი გაიზიარა. იგი 1914 წელს დაიწვა.

„არწრუნის თეატრი“ – 1878 წ., არქ. ა. ფონ სკოიანი

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის ისტორია 1878 წელს იწყება, როდესაც არქიტექტორ ა. ფონ სკოიანის პროექტით სათეატრო დარბაზად გადააკეთეს ქარვასლის ერთი ნაწილი და მასში პირველი კერძო თეატრი გახსნეს (1879). შენობა სათავადაზნაურო ბანკმა შეიძინა, რის გამოც მას „საბანკო თეატრსაც“ უწოდებდნენ. აქედან მოყოლებული შეგვიძლია თვალი გავადევნოთ სათეატრო შენობის ისტორიასაც, რის შესახებაც იმდროინდელი პრესა თუ სხვადასხვა საცნობარო ხასიათის პერიოდული გამოცემა მნიშვნელოვან ფაქტობრივ მასალას გვაწვდის.

1879 წელს გამოცემულ კრებულში „კავკასიის კალენდარი“ („Кавказский Календарь на 1880 годъ“) საზოგადოებრივ დაწესებულებათა ჩამონათვალში, რომელშიც საუბარია თეატრებზე, კლუბებზე, სასტუმროებზე, საზაფხულო თეატრთან ერთად („ტფილისის საზაფხულო თეატრი, საინჟინრო ქუჩაზე, საინჟინრო ბაღში“) ფიგურირებს: „არწრუნის თეატრი მოყვარულთა წარმოდგ. (სთვის) სასახლის ქუჩაზე“.²³ ეს ა. ფონ სკოიანის პროექტით გადაკეთებული სათეატრო სივრცეა, რომელიც 1879 წელს („კავკასიის კალენდრის“ გამოცემის დროისათვის) უკვე ნამდვილად ფუნქციონირებს.

აღოღფ ფონ სკოიანის პროექტით თეატრი მოიცავს ორდონიან, ნახევარწრიული ფორმის თეატრალურ დარბაზს, 250 ადგილზე გათვლილი პარტერი, იარუსის ლოჟებით (11 ლოჟა) და 100-ადგილიანი ქანდართ. ასე გამოიყურება მაყურებელთა დარბაზი 1881 წლის „კავკასიის კალენდრის“ ფურცლებზე. დარბაზის გეგმასთან ერთად მოცემულია ინფორმაცია: „თეატრი სხვადასხვა ფასად ქირავდება სპექტაკლებისთვის, კონცერტებისთვის, საჯარო ლექციებისთვის. ადგილების ფასები ცვალებადია და დამოკიდებულია დამქირავებელზე“.²⁴ 1885 და 1886 წლების „კავკასიის კალენდარის“ გამოცემებში დარბაზის გეგმაზე თანადრთული ინფორმაცია იცვლება: „არწრუნის

²³ „Кавказский Календарь на 1880 годъ“. XXXV. Тифлисъ. 1879, გვ. 161.

²⁴ „Кавказский Календарь на 1882 годъ“. XXXVII. Тифлисъ. 1881, გვ. 237.

ყოფილი თეატრი, რომელსაც აქირავებს სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკი“²⁵ აქედან გამომდინარე, უკვე გასაგებია თუ რატომ მიმართა 1880 წელს დასახმარებლად უბინაოდ დარჩენილმა ქართულმა დრამატულმა დასმა ქარვასლის მეპატრონე გრ. არწრუნს (სურ. 39).

საინტერესოა, რომ მომდევნო წლების „კავკასიის კალენდრის“ გამოცემებში ინფორმაცია თეატრების შესახებ, წინარე კრებულების მსგავსად, კვლავ სტანდარტულია, მაგრამ მაყურებელთა დარბაზის გეგმა მხოლოდ საზაფხულო თეატრისაა წარმოდგენილი. ეს ვითარება არ არის შემთხვევითი და მიგვანიშნებს სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის ახალ ეტაპზე, რომელიც დაკავშირებულია არქიტექტორ პაულ შტერნთან და ანტრეპრენიორ ვიქტორ ფორკატთან.

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი – 1887 წ., არქ. პ. შტერნი

1887 წელს სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკი პ. შტერნს უკვეთავს თეატრის ახალ პროექტს. ამ პროცესში ჩართულია ვ. ფორკატი, რომელმაც დაიქირავა არწრუნისეული თეატრი. XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში იგი აქტიურად მოღვაწეობდა საქართველოში და განსაკუთრებით კი თბილისში. ის წარმართავდა თბილისის სხვადასხვა თეატრის საქმიანობას, იწვევდა დასებს, ცნობილ შემსრულებლებს, იჯარით იღებდა სათეატრო შენობებს, უტარებდა რეკონსტრუქციებს. მას „პროვინციის გრძნეულ ჯადოქრად“ მოიხსენიებენ და თავისი დროის ერთ-ერთ შესანიშნავ ანტრეპრენიორად მიიჩნევენ.²⁶

ფორკატი წარმოდგენებს (საოპერო და დრამატული, ოპერეტა, ბალეტი) მართავდა არა მარტო თბილისის თეატრებში, არამედ რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ქალაქში – კისლოვოდსკში, ოდესაში... მან არქიტექტორ მასის პროექტით ააშენა საზაფხულო თეატრი ოდესაში და მონაწილეობა მიიღო ბორჯომის საზაფხულო თეატრის მშენებლობაში, რომლის პროექტიც ასევე პაულ შტერნთანაა დაკავშირებული.

არქიტექტორი პ. შტერნი, როგორც თბილისის სახაზინო (ოპერის) თეატრის არქიტექტორის – ვიქტორ შრეტერის – თანაშემწე და საქმეთა მწარმოებელი XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს პეტერბურგიდან თბილისში ჩამოდის. მოგვიანებით პ. შტერნი ოპერის თეატრის მშენებლობას კურირებს (1882 წლამდე).²⁷ მის მიერაა ხელმოწერილი ოპერის თეატრის საბოლოო გენგეგმაც (ოპერის თეატრის პროექტი რამდენჯერმე შეიცვალა).²⁸ ცნობილია პ. შტერნის ავტორობით შესრულებული თეატრის კიდევ ერთი პროექტი – ბორჯომის საზაფხულო თეატრი, რომელიც მან დიდი მთავრის, მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვის დაკვეთით 1895 წელს დააპროექტა. XIX საუკუნის მიწურულს თბილისში „არტისტული საზოგადოების“ თეატრის პროექტის ავტორებს შორის ფიგურირებს შტერნის სახელიც. 1898 წლის 31 ივლისს „ივერია“ წერდა: „ტფილისის არტისტთა საზოგადოების“ საბჭოს განსახილველად წარედგინა სამი პროექტი იმ შენობისა, რომელიც უნდა აგებულ იქმნას გენერალ-მაიორისგან ნ. ი. რეიტერისაგან შეძენილ მამულზედ. პროექტი წარდგენილია ბ-ნთ შიმკევიჩისა, შტერნისა

²⁵ „Кавказский Календарь на 1886 годъ“. XLI. Тифлисъ. 1885 გვ. 197.

²⁶ კაშმაძე შ., თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი, 1851-1921. I. თბ., ფავორიტი სტილი. 2015, გვ. 219.

²⁷ ბერიძე ვ. თბილისის ხუროთმოძღვრება 1801-1917 წლები. II. თბ., საბჭოთა საქართველო. 1963, გვ. 183.

²⁸ დოლიძე, ი. სათეატრო არქიტექტურა საქართველოში. თბილისი. პოლიგრაფი. 2005, გვ. 188.

და ტატიშჩევის მიერ. საუკეთესო პროექტის შემდგენელს ჯილდოთ მიეცემა 1000 მან“²⁹ მიუხედავად იმისა, რომ „არტისტული საზოგადოების თეატრი“ (რუსთაველის თეატრი) 1898-1901 წლებში ალ. შიმკევიჩის და კ. ტატიშჩევის პროექტით განხორციელდა, პ. შტერნის მიერ ამ პროექტზე მუშაობის ფაქტი მნიშვნელოვანია, რამდენადაც მის სახელს საქართველოში რამდენიმე თეატრის დაპროექტება-მშენებლობა უკავშირდება. ამ თვალსაზრისით, ის ერთადერთი თუ არა, უიშვიათესი გამონაკლისია საქართველოს სათეატრო არქიტექტურის ისტორიაში (ოპერა – 1880-1882 წწ., სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი – 1887-1888 წწ., ბორჯომის თეატრი – 1895 წ. „არტისტული საზოგადოების თეატრი“ – 1898 წ.).

1887-1888 წლების სეზონში ვ. ფორკატი თავისი დასით გასტროლებზე ჩამოვიდა თბილისში და დაიქირავა „არწრუნისეული თეატრი“. პ. შტერნის პროექტით შენობა სრულად გადაკეთდა: პირველ ყოვლისა, გაიზარდა ტევალობა და 400 მაყურებელზე გათვლილი დარბაზი თითქმის 800-ადგილიან სათეატრო სივრცედ გარდაიქმნა. მაყურებელთა დარბაზის ნახევარწრიული ფორმა შეიცვალა წაგრძელებული სწორკუთხა ფორმის დარბაზით, გაკეთდა მანამდე არარსებული გრძივი გასასვლელები, თეატრალურ დარბაზში გაჩნდა ბენუარის ლოჟები, ბელეტაჟის ლოჟები. პარტერის გარდა, იგი მოიცავდა ამფითეატრულად გადაწყვეტილ გალერეასაც. რეკონსტრუქცია შეეხო ექსტერიერსაც და შენობამ სათეატრო ნაგებობისთვის დამახასიათებელი გამორჩეული იერსახეც მიიღო.

საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცულია პ. შტერნის მიერ 1887 წლის 31 მაისით დათარიღებული და ხელმოწერილი სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის პროექტი (გენერალური გეგმა, სივრძივი ჭრილი, ფასადები (ეზოს ფასადი, ბალის ფასადი), პარტერის, ბელეტაჟის, გალერეის გეგმები). (სურ. 40). თეატრის პ. შტერნისეული პროექტი თბილისის გუბერნატორმა მალევე, 1887 წლის 4 ივნისს, დაამტკიცა. „პროექტის მიხედვით, ქარვასლა-თეატრმა სასახლის და ერეკლე მეორის (შემდგომ ფრეილინის, დღევანდელი სულხან-საბა ორბელიანის) ქუჩებს შორის მოქცეული ვეებერთელა კვარტალი დაიკავა და იგი საზაფხულო თეატრსაც მოიცავდა... პ. შტერნის პროექტის მიხედვით, თეატრის არქიტექტურა ამ პერიოდისთვის დამახასიათებელი სხვადასხვა სტილის ნაზავია... მთავარი ფასადის მკაცრ კლასიციისტურ ფორმებს... საზაფხულო თეატრისკენ მიქცეული ბალისპირა, ფასადის როპეტის სტილის შეუღლესავი ფასადი ენაცვლება... სხვადასხვა სტილით ნასაზრდოები ორივე ფასადი თითქოს ამზადებს მნახველს შენობის ინტერიერის აღსაქმელად, სადაც ისლამურ ყაიდაზე დეკორირებული ფოიე... ფარანით დაგვირგვინებული დარბაზის ბაროკულ ინტერიერს ენაცვლება. შტერნისეული თეატრის შენობის სტილისტური მრავალფეროვნების ნაწილია ინტერიერში ვესტიბიულის განაპირა მხარეების კედლების ძველი ქართული ხუროთმოძღვრული დეკორით ინსპირირებული ნაძერწობა... გრეხილი ლილვებით და ნაძერწი გირჩებით არის მორთულ-მოჩარჩოებული სცენაც“³⁰.

მაჯდ-ოს-სალტანე, რომელიც თბილისში 1894 წელს ჩამოვიდა, თავის თხზულებაში „ქალაქ თბილისის აღწერა“ საბანკო თეატრზე წერს: „...შუა ქალაქში რამდენიმე ბულვარია, სადაც მდებარეობს სახელმწიფო დაწესებულებათა უმრავლესობა, სამხედრო მუზეუმი, ქალაქის მუზეუმი, სასტუმროები, მაღალი ეკლესიები, თეატრები, ცირკი, სპეციალური და სამხედრო მაღაზიები და კლუბი. მაღაზიები და შენობების უმრავლესობა

²⁹ გაზ. „ივერია“, №163, 31.07.1898.

³⁰ მანია მ. არქიტექტორი პაულ შტერნი და XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედის თბილისი. ჟურნ. ხელოვნება დღეს. №8.. 2017, გვ. 5-7.

ბულვარზე განათებულია ლამპიონებით... არწრუნის სახელობის მცირე თეატრიც ამ ბულვარზე მდებარეობს. თეატრის შენობა შარშან დაზიანებულია ხანძრის დროს, მაგრამ წელს შესანიშნავად აღუდგენიათ. ლამპიონები თეატრში გამუდმებით ანთია. ეს თეატრი უპირეტესად ქართულ ენაზე დგამდა სპექტაკლებს. თეატრის წინ იყო ქარვასლა, სადაც მოთავსებული იყო საუკეთესო მაღაზიები და სახელმწიფო ბანკი“.³¹

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის შენობაში, სპექტაკლების გარდა, იმართებოდა სხვადასხვა სახის სალამო-ლონისძიებებიც. 1890 წელს სწორედ აქ ჩატარდა ედისონის ფონოგრაფის მოსმენის პირველი საჯარო სეანსი. იმ დღეებში გაზეთი „Кавказ“ წერდა: „გუშინ, 28 ივნისს, სასტუმრო „ლონდონში“ მხოლოდ პრესის წარმომადგენლებისთვის შედგა ცნობილი ედისონის ფონოგრაფის სეანსი... პირველი საჯარო სეანსი დანიშნულია დღეს საადგილმამულო ბანკის თეატრში“.³²

1897 წელს სათავადაზნაურო ბანკის თეატრში მოეწყო ლუმიერის სინემატოგრაფის პირველი დემონსტრაცია. სამეფო ოჯახის ამსახველ ეპიზოდებთან ერთად პროგრამაში წარმოდგენილი იყო სცენები სამხედროთა ყოფიდან, ბავშვების ცხოვრებიდან, შავი ზღვის ხედები და სხვ. უზარმაზარი რეზონანსი მოჰყვა „მოდრავი ცოცხალი ფოტოგრაფიის“ ხილვას საზოგადოებაში, ამიტომაც წერს კორესპონდენტი: „როგორც ჩანს მთელი თბილისი სინემატოგრაფის სეანსებზეა და არც ნანობს ამას“.³³

„საბანკო თეატრის“ ნაგებობის სახეცვლის პარალელურად იცვლება მისი სახელწოდებაც: 1879-1883 წწ. – „არწრუნის თეატრი მოყვარულთა წარმოდგ. (სთვის) სასახლის ქუჩაზე“; 1884-1886 წწ. – „ყოფილი არწრუნის თეატრი“; 1887 წლიდან – „თეატრი სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის სახლში, სასახლის ქუჩაზე“. 1893 წლიდან – „სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი“.

„სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის შენობაც, რომელშიც დროებით დაიღო ბინა ქართულმა დრამამ, რამდენჯერმე დახურვის საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. კომისიამ, რომელიც სათეატრო შენობას განაგებდა, 1901 წელს შეიტანა წინადადება, რათა თეატრის შენობა მომგებიან დუქნებად გადაეკეთებინათ. მხოლოდ ქართველი საზოგადოებრიობის კატეგორიულმა პროტესტმა და ილია ჭავჭავაძის პირადად გამოსარჩლებამ გადაარჩინა ქართული თეატრის შენობა და ქართული თეატრი გაუქმებას, რადგან წარმოდგენებისათვის თბილისში სხვა შენობა არ იყო“.³⁴

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი – 1901 წ.

მნიშვნელოვან ცვლილებებს განიცდის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი გასული საუკუნის დასაწყისშიც (1901). „კავკასიის კალენდრის“ 1901 წლის გამოცემაში თეატრის მაყურებელთა დარბაზის გეგმა და სტრუქტურა შეცვლილია.³⁵ კუთხეებწაკვეთილი წაგრძელებული სწორკუთხედის ფორმის მაყურებელთა დარბაზი კვადრატს მიახლოებულ ფორმას იძენს. პარტერში სავარძელების განლაგება უფრო მეტადაა დანაწევრებული, მათ შორის, გასასვლელების ხარჯზეც, რაც ევაკუაციის მხრივ

³¹ მაჯღ-ოს-სალტანე, ქალაქ თბილისის აღწერა, „მეცნიერება“, თბილისი, 1971, გვ. 17.

³² გაზ. „Кавказ“, №169, 29.06.1890.

³³ გაზ. „Кавказ“, №85, 31.03.1897.

³⁴ ყაჯრიშვილი გ. საქართველოს თეატრალურ ნაგებობათა ისტორიისთვის. თეატრალური მოამბე. №6. 1987, გვ. 63.

³⁵ „Кавказский Календарь на 1902 год“. LVII. Тифлисъ., 1901. გვ. 661.

უფრო მოქნილ სქემას იძლევა. შემცირებულია მაყურებელთა რაოდენობაც. 1898 წლის „კავკასიის კალენდრის“ მიხედვით თეატრში 800-მდე ადგილია, თეატრის მაყურებელთა დარბაზის ეს გეგმარება უნდა ასახავდეს შტერნისეულ სათეატრო სივრცეს,³⁶ მაგრამ მისი პროექტით, სათვალავი ბანკის თეატრის ტევადობა ბევრად ნაკლებია, რაც მიუთითებს, რომ ცვლილებები თეატრში მუდმივად მიმდინარეობდა. 1901 წლის „კავკასიის კალენდრის“ გამოცემაში გამოქვეყნებული თეატრალური დარბაზის გეგმით თუ ვიმსჯელებთ, მაყურებელთა რაოდენობა იქ უკვე 700-მდეა. ცხადია, ეს ცვლილებები არ იფარგლება მხოლოდ მაყურებელთა განსხვავებული ტევადობით. გეგმარებითი სქემა შექმნილია: თეატრის მაყურებელთა დარბაზი სწორკუთხედის ფორმისაა, ნაწევრდება პარტერის, ბელეტაჟისა და გალერეის სართულებად. უფრო დეტალურად კი: შტერნის პროექტით (1887) პარტერი დანაწევრებულია 17, უწყვეტი თხუთმეტსკამიანი, რიგით, გასასვლელები ბენუარის ლოჟების გასწვრივაა მოწყობილი. ბენუარის სამ-სამი, ბელეტაჟის 18 და ლიტერის ოთხი ლოჟით, გალერეაში ამფითეატრულად განლაგებული ექვსი რიგით (სცენის მოპირდაპირე მხარეს) და ორ-ორი რიგით გვერდებში. (სურ. 41, 42).

„კავკასიის კალენდრის“ გამოცემაში გამოქვეყნებული მაყურებელთა დარბაზის გეგმების მიხედვით (1892-1899 წლების ყველა გამოცემაში გეგმა უცვლელია), პარტერი დაყოფილია 20 უწყვეტი, თხუთმეტსკამიანი რიგით, გასასვლელები კი ბენუარის ლოჟების გასწვრივაა. ბენუარის სამ-სამი, ბელეტაჟის 18 და ლიტერის ოთხი ლოჟა, გალერეაში ამფითეატრულად განლაგებულია ცხრა რიგად (სცენის მოპირდაპირე მხარეს) და სამ-სამ რიგად გვერდებში.

სურათი იცვლება 1901 წლიდან, კერძოდ, ამ წლის გამოცემაში გამოქვეყნებული გეგმის თანახმად, მაყურებელთა დარბაზი კუთხეებმომრგვალებული სწორკუთხედის ფორმისაა. პარტერში 17 რიგია (განსხვავებული სიგრძისა და სკამების რაოდენობით), გვერდითი გასასვლელების გარდა, ბენუარის ლოჟების გასწვრივ, ორი გასასვლელია დარბაზის რიგებს შორის. დარბაზში ბენუარის ოთხ-ოთხი, ბელეტაჟის 18 და ლიტერის ორი ლოჟაა. გალერეაში ამფითეატრულად განლაგებულია, 180 ადგილზე გათვლილი ცხრა რიგით (სცენის მოპირდაპირე მხარეს), ასევე ორ-ორი (ოთხადგილიანი) და სამ-სამი (ჯამში 72 ადგილი) რიგით გვერდებში.

სათვალავი საადგილმამულო ბანკის თეატრის რეკონსტრუქციათა ქრონოლოგია „კავკასიის კალენდრის“ მიხედვით ასე გამოიყურება:

1881 წლიდან – ა. ფონ სკოიანის პროექტით ნახევარწრიული ფორმის მაყურებელთა დარბაზი (400 მაყურებელი);

1892 წლიდან – პ. შტერნის პროექტით კუთხეებწაკვეთილი სწორკუთხედის ფორმის მაყურებელთა დარბაზი (800-მდე მაყურებელი);

1901 წლიდან – კვადრატს მიახლოებული სწორკუთხედის ფორმის მაყურებელთა დარბაზი (700-მდე მაყურებელი);

1908 წლიდან – ქრ. ტერ-სარქისოვ-სატუნცის პროექტით ელიფსის ფორმის მაყურებელთა დარბაზი (700-ზე მეტი მაყურებელი).

აქედან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ პ. შტერნის პროექტით განხორციელებული რეკონსტრუქციის შემდეგ თეატრის მაყურებელთა დარბაზის ტევადობა მეტ-ნაკლებად ერთგვაროვანია (არაუმეტეს 700 ადგილისა).

³⁶ „Кавказский Календарь на 1899 годъ“. LIV. Тифлисъ, 1898. გვ. 611.

**სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი - 1906-1908 წწ.
არქ. ქრ. ტერ-სარქისოვი (სატუნცი)**

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის რეკონსტრუქცია მიმდინარეობს 1906-1908 წლებშიც, ეს უკვე ამპირის სტილში გადაწყვეტილი სათეატრო ნაგებობაა.

ჩვენს ხელთ არსებული სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის ამსახველი საარქივო ფოტომასალა სწორედ ამ ბოლო ცვლილებებს ასახავს. შენობის კლასიციზტური ფასადები, ნახევარწრიული ფორმის დარბაზი, ორნამენტით მოხატული კედლებით – ამ ცვლილებების ამსახველი პირველი შტრიხებია. (სურ. 43, 44, 45).

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის რეკონსტრუქციის ავტორთან დაკავშირებით იმდროინდელი პრესა არაერთგვაროვან ინფორმაციას გვაწვდის. როგორც ჩანს, თეატრის პროექტზე სხვადასხვა არქიტექტორი მუშაობდა. მათი პროექტები თავადაზნაურთა კრებებზე იყო წარმოდგენილი და მათზე აქტიურად მსჯელობდნენ. ამას ნათელყოფს პრესაში გამოქვეყნებული არაერთი პუბლიკაცია. მაგალითად, 1906 წლის 4 თებერვლის გაზეთ „Кавказ“-ის მიხედვით „ქართველ თავადაზნაურთა თეატრის რეკონსტრუქცია გადადებულია ამა წლის გაზაფხულამდე. არქიტექტორ კლდიაშვილისთვის შეთავაზებულია დეტალურად დაამუშაოს სათეატრო ნაგებობის რეკონსტრუქციის პროექტი სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის უფლებამოსილ პირთათვის საგაზაფხულო შეკრებაზე წარმოსადგენად. თავდაპირველი გათვლით ამ შენობის გადაკეთება ჯდება 57 000 რუბლი“.³⁷ აქედან გამომდინარე, 1905 წელს დაიწყო თეატრის რეკონსტრუქციის პროექტზე მუშაობა, რომლის ავტორიც ს. კლდიაშვილი იყო. 1906 წლის თებერვლის დასაწყისში პროექტიცაა, რომელიც შემდგომ დათმავებას საჭიროებს და პირველადი ხარჯთაღრიცხვაც. პირველი აკადემიური განათლების მქონე ქართველი არქიტექტორი – სიმონ კლდიაშვილი იყო. პირველად ჩნდება სათეატრო არქიტექტურასთან კავშირში. როგორც ჩანს, პროექტზე მუშაობა ს. კლდიაშვილს აღარ გაუგრძელებია.

პარალელურად იკვეთება თეატრის პროექტის მოსამზადებლად საერთაშორისო კონკურსის გამოცხადების იდეა. აქ კვლავ თავს იჩენს თეატრის ქარვასლის შენობაში ინტეგრირების სირთულე. თუკი მანამდე მხოლოდ თეატრის რეკონსტრუქცია იდგა დღის წესრიგში, საერთაშორისო კონკურსის საგანი უკვე მთლიანად ქარვასლის შენობის პროექტის მომზადებაა და თეატრი, როგორც მისი შემადგენელი ნაწილი, ამ ერთიან პროექტშია მოაზრებული. მიუხედავად ამისა, ინტენსიურად განიხილება თეატრის გადაკეთების ცალკეული პროექტი. ზემოთოყვანილი კორესპონდენციიდან 4 თვის თავზე საკითხი კვლავ ღია დისკუსიის რეჟიმშია. ამის დასტურად გვევლინება გაზეთში („Кавказ“) გამოქვეყნებული სტატია სათაურით „თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა მორიგი თავყრილობა“, რომელშიც დეტალურადაა აღწერილი არქიტექტორ სარქისოვის მიერ წარდგენილი სათავადაზნაურო ბანკის გადაკეთების პროექტის განხილვის პროცესი. „3 ივნისის კრება გადადის ქართველ თავადაზნაურთა თეატრის გადაკეთების პროექტის საკითხზე, რომელიც წარმოადგინა არქიტექტორმა სარქისოვმა. ი.ზ. ანდრონიკოვი კრებას მოახსენებს, რომ ის გაეცნო გადაკეთების პროექტს და თვლის, რომ შედგენილია საკმაოდ კარგად – გონივრულადაა გამოყენებული არსებული თეატრალური ნაგებობის ადგილი სრულად, მაგრამ რასაც მანამდე ამბობდა და ახლაც იმავე აზრისაა, რომ

³⁷ გაზ. „Кавказ“, №28, 04.02.1906.

უნდა დაინგრეს არა მარტო თეატრის ნაწილი, არამედ მთლიანად შენობა და შედგეს ერთი კაპიტალური ნაგებობის პროექტი. ის ვარაუდობს, გამოცხადდეს საერთაშორისო კონკურსი ერთიან პროექტზე, მანამდე კი ხელი მიჰყონ შენობის ერთი ნაწილის, კერძოდ, თეატრის რეკონსტრუქციას. ეს იმისთვის, რომ პირველ რიგში შედგეს საზოგადოებრივი მნიშვნელობის აქტი, რითაც ეშველება უბინაოდ დარჩენილ ქართულ დრამატულ დასს. შემდეგ გაზარდონ შენობის შემოსავლიანობა, რომელიც ყოველწლიურად, მისი გათვლით, 8 ათასი მანეთის ზარალს ნახულობს. რეკონსტრუქციის ხარჯთაღრიცხვა შედგენილია 80 ათას მანეთზე და შეიძლება ამ ხარჯთაღრიცხვის დამტკიცება.

თავ. ამირჯანიძე. ამ თეატრის გადაკეთება არაერთხელ მომხდარა. არც თუ ისე დიდი ხნის წინ გადაგდებულია 30 ათასამდე მანეთი რაღაც უაზრო მინაშენისთვის, რომელიც ახალი პროექტის მიხედვით მთლიანად უნდა აიღონ. თავ. ანდრონიკოვი საკითხს, პირველ ყოვლისა, საზოგადოებრივი თვალსაზრისით მიუღვა. ის აცხადებს, რომ ქართულ დასს არ აქვს თავშესაფარი. თუკი ამ გარემოებიდან გამოვალთ, იქნებ უფრო სასარგებლო რამ მოვიფიქროთ, ვიდრე შენობის ერთი ნაწილის გადაკეთება, რომელიც შემდგომ შეიძლება არც შევიდეს ერთიანი კაპიტალური შენობის საერთო საკონკურსო გეგმაში და ამგვარად, ჩვენი 80 000 მანეთი ქუჩაში იქნება გადაყრილი. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ საქმის კომერციულ მხარეს, მე შევთავაზებდი თავადაზნაურობას პატარა სახალხო თეატრის ასიგნებას 200 ათასი მანეთით, მაგრამ ეს არ მოგვცემს დიდ შემოსავალს, სამაგიეროდ ექნება დიდი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა. მინდა შევნიშნო, რომ არ მესმის, რატომ უნდა დაინარჯოს გადაკეთებაზე 80 ათასი და არა 180 ათასი მანეთი...

ბევრი ორატორი გამოდის კონკურსის გამოცხადების მომხრედ და მხარს უჭერს არწრუნის ყოფილი ქარვასლის მთლიანი შენობის თანდათან გადაკეთებას ამა თუ იმ არქიტექტორის მიერ წარმოდგენილი პროექტის მიხედვით.

გ. ჯავროვი. ამ წელს მხიარულად ვატარებთ დროს თავადაზნაურთა შეკრებებზე... თავადაზნაურობა ბუკვალურად შიმშილობს, არ აქვს არც სახლი და არც სახურავი. რად მინდა თეატრი და სხვა თავშესაქცევი, თუკი შიმშილს ვგრძნობ. არა ბატონებო, თავდაპირველად დაგვაპურეთ და შემდეგ წაგვიყვანეთ თეატრში.

დისკუსია გრძელდება, და თეატრის გადაკეთების საკითხი კი კვლავ ღიად რჩება“.³⁸

განსხვავებული პოზიციების მიუხედავად, რამდენიმე თვეში სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის პროექტი დამტკიცდა და მშენებლობაც დაიწყო. გაზეთი „Кавказ“ საზოგადოებას აუწყებდა: „კვირას, 18 თებერვალს, გაიმართა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა საგანგებო შეკრება გუბერნიის თავადაზნაურთა თავკაცის, თავად ბაგრატიონ-დავიდოვის თავმჯდომარეობით. პირველ დღეს განიხილეს ქართველ თავადაზნაურთა თეატრის რეკონსტრუქციისთვის 11,000 რუბლით დამატებითი დაფინანსების საკითხი. მოხსენებამ მიმდინარე სამუშაოებზე დიდი გამოცოცხლება და კამათი გამოიწვია, რამდენადაც გაირკვა, რომ თეატრის ახალამოშენებულ კედლებს უკვე ბზარები გაუჩნდა. გადალო რა დაფინანსების საკითხი, სამშენებლო კომიტეტს და დეპუტატთა საკრებულოს, სპეციალისტებთან ერთად, დაევალოთ თეატრის ფუნდამენტის და როგორც ახალამოყვანილი, ისე ძველი კედლების შემოწმება“.³⁹ როგორც ჩანს, სამშენებლო სამუშაოებთან ერთად, პროექტი ცვლილებებს

³⁸ გაზ. „Кавказ“, #128, 04.06.1906.

³⁹ გაზ. „Кавказ“, #31, 21.02.1907.

განიცდიდა, ამიტომაც ქართული სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის ცვლილებების პროექტი საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული დოკუმენტაციის საფუძველზე, 1907 წლის 21 ივნისს მტკიცდება, თეატრის ელექტროგანათების პროექტი კი 1908 წლის 11/22 აგვისტოს.

ქრისტოფორე ბოგდანის ძე ტერ-სარქისოვ-სატუნცი (1875-1917) – სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის მომდევნო რეკონსტრუქციის ავტორია. უმაღლესი საინჟინრო-არქიტექტურული განათლება მან რუსეთში მიიღო. სათავადაზნაურო ბანკის თეატრი სატუნცის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და პირველი სერიოზული პროექტი იყო (ტერ-სარქისოვ-სატუნცის პროექტით თბილისში არაერთი საცხოვრებელი და შემოსავლიანი სახლი აიგო).

საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში დაცულია სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის შენობის 1907 წლით დათარიღებული პროექტის რამდენიმე ფურცელი: ნაგებობის სიგრძივი ჭრილი და გალერეის გეგმა. ეს ნახაზები ინახება 1908 წლის პროექტთან ერთად, რომელიც თეატრის შენობის ელექტროგანათებისთვის განხორციელდა (სეა, ცსა, ფ. 204 ა. 1 ს. 4188). განსხვავებული მიზნის მიუხედავად, მასზე კარგად იკითხება ნაგებობის არქიტექტურული გადაწყვეტა. აქ წარმოდგენილია სარდაფის სართული, პარტერის, ბელეტაჟის და გალერეის სართულები, ასევე, სიგრძივი ჭრილი. ეს პროექტი ჩვენთვის საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ იგი განსხვავდება 1907 წლის ნახაზებისაგან და სათეატრო შენობის შეცვლილ ინტერიერს გვიჩვენებს. 1914 წლის ხანძამდე გადაღებული ფოტომასალა, ზემოაღნიშნულ საპროექტო ნახაზებთან ერთად, სასახლის ქუჩაზე მდებარე ქართული სათავადაზნაურო თეატრის შენობის მეტ-ნაკლებად სრულ სურათს წარმოჩენს. შენობამ ფოტოზე ასახული სახე სწორედ 1906-1908 წლების რეკონსტრუქციის შემდეგ მიიღო. ახალი თეატრი 1908 წლის 27 (14) დეკემბერს აკურთხეს.

„ამპირის“ სტილით ნაგები სათეატრო ნაგებობა რთული დანაწევრების მქონე ორსართულიანი შენობაა. მისი პირველი სართული შედარებით დაბალი და რუსტირებულია, მეორე კი შებათქაშებული, ამით პირველი სართული მხატვრული თვალსაზრისით მეორისთვის ერთგვარი პოსტამენტის მნიშვნელობას იძენს. თეატრის ეზოსკენ მიმართული ფასადის ცენტრალური ნაწილი საერთო სიბრტყისგან მკვეთრად გამოყოფილი პორტიკია. იგი ნაგებობის ყველაზე მეტად გამორჩეული და დეკორატიულად შემკული ნაწილია. მეორე სართულზე დიდი მოცულობის თაღისებრი ფორმის სამი სარკმელი ერთმანეთს კორინთული ორდერის ოთხი სვეტით ემიჯნება. სარკმელთა თავზე კარნიზით დასრულებული კედელი ატიკით გრძელდება, იგი ოდნავ სიღრმეში იწევს და ოთხი სკულპტურული ფიგურითაა დამშვენებული. პორტიკის უკან ფრონტონით დასრულებული, აზიდული და ასევე გამოყოფილი საფასადო კედელი მორთულია ფრონტონის კიდეებზე სიმეტრიულად განლაგებული გრიფონების გამოსახულებებით. ამპირის სტილისთვის დამახასიათებელი მითოლოგიური, ასევე, ანტიკური ხელოვნების რეპერტუარიდან აღებული მხატვრული სახეები სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის შენობის ფასადზე უხვადაა წარმოდგენილი. ფასადის დანარჩენი (მარჯვენა და მარცხენა) ფრთები მოკლებულია შემკულობას, სადაა და ვერტიკალურ ხაზებთან მკვეთრად დაპირისპირებული ჰორიზონტალებითაა (ატიკები, კარნიზები, მოაჯირები) დამუშავებული. საზოგადოდ, მკაცრად გაწონასწორებულ საფასადო სისტემაში განსხვავებულადაა მოცემული საკუთრივ ფასადის კედლები და მათი სიმაღლე. ასე,

რომ თავშეკავებული მკაცრი კომპონიცია არ გადადის სტატიკაში და დეკორატიული სამკაულის გარდა, თავად კედლის სიბრტყეთა დანაწევრებითა და მათი ღონეების სხვადასხვაგვარობით უფრო აქტიური და ცოცხალია, ვიდრე კლასიციზმის ტიპური ფასადები (სურ. 46).

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი მაყურებელთა დარბაზის ორიარუსიანი (პარტერი, ბელეტაჟი და ქანდარა) სტრუქტურით და ღრმა სცენა-კოლოფით XIX საუკუნის რანგული თეატრების გავრცელებულ ნიმუშია. იგი შემდეგ პრინციპზეა აგებული: ელიფსის ფორმის თეატრალურ დარბაზში პარტერის სართულზე ორსავე მხარეს ბენუარის ლოჟებია, ბელეტაჟის სართულზე ლოჟებია დარბაზის მთელს პერიმეტრზე. ქანდარის სართულზე, სცენის პირდაპირ, ამფითეატრულად გადაწყვეტილი გალერეაა. სცენის მომიჯნავე ნაწილებში სამიარუსად წარმოდგენილია ლოჟები. სცენასა და მაყურებელთა სივრცეს შორის კი არცთუ მცირე მოცულობის საორკესტრო ორმო.

მაყურებელთა დარბაზი სათეატრო ნაგებობის მეორე სართულზეა წარმოდგენილი. მთავარი შესასვლელი თეატრში საზეიმოდ მორთული პორტიკიდანაა, საიდანაც მაყურებელი ვესტიბიულში გადადის. ვესტიბიულის უკან გარდერობი და მუსიკოსებისთვის განკუთვნილი ოთახებია, მის გვერდით მთავარი კიბე, რომლითაც თეატრალური დარბაზის სართულზე ავდივართ.

მთავარი შესასვლელის თავზე (პორტიკის ნაწილში) მეორე სართულის ღონეზე გამართულია ვრცელი ფოიე, რომლიდანაც შეიძლება უკვე მაყურებელთა დარბაზში მოხვედრა. ეს ე. წ. პარტერის სართულია. გეგმაზე მის ორივე მხარეს სიმეტრიულად განლაგებული ლოჟებია. დარბაზის მარჯვნივ სასაფილო, ბუფეტი და სცენის მხარეს სიღრმეში საბუტაფორიო განყოფილებაა, მარცხენა ფრთაში კი მოსაწვეი ოთახი და მსახიობთათვის განკუთვნილი სივრცეები.

ბელეტაჟის სართულზე ყურდლებას იბყრობს დარბაზის მთელ პერიმეტრზე თითქმის ერთნაირი ზომის ლოჟები (22 ლოჟა), სცენის გვერდით სადეკორაციო განყოფილებაა, ხოლო მეორე მხარეს, მსახიობთა საპირფარეშოები. გალერეის სართულზე საკუთრივ გალერეის ბუფეტი, გარდერობი და სხვა დამხმარე სათავსოებია განლაგებული.

განსაკუთრებით საინტერესოა ინტერიერის სიგრძივი ჭრილი, იქიდან კარგად ჩანს სათეატრო სივრცის მთლიანი სტრუქტურა, მაგრამ აქ ერთმანეთისგან უნდა გავმიჯნოთ 1907 და 1908 წლების პროექტები.

განსხვავებულადაა წარმოდგენილი მაყურებელთა დარბაზის გადახურვა. 1907 წლის ნახაზში ის სამკუთხა სეგმენტებით შეკრული ფორმისაა. ცენტრში ჭალით. 1908 წლის პროექტში – ოვალური, ე. წ. გუმბათისებრი. 1907 წლის ნახაზზე მაყურებელთა დარბაზში საერთოდ არ არის ნაჩვენები სვეტები. 1908 წლის პროექტში კი ისინი პარტერის და ბელეტაჟის სართულებზეა და არ არის მხოლოდ გალერეაში. 1907 წლის ნახაზზე გალერეის ცენტრალური ნაწილის ამფითეატრი შვიდრივიანია, 1908 წლის პროექტში კი – ცხრა. თუ 1907 წლის ნახაზში გალერეის ამ ნაწილს აქვს სწორკუთხოვანი ბრტყელი გადახურვა, 1908 წლის პროექტში იგი ოვალურია და ამფითეატრის ზრდის შესაბამისად გაზრდილია მისი სიმაღლეც (სურ. 47, 48).

1907 წლის ნახაზზე პარტერის სართულში ოთხ-ოთხი ლოჟაა, 1908 წლის პროექტში უკვე ხუთ-ხუთი. ასევე, საინტერესოა, 1907 წლის ნახაზზე ფოიეში ნაჩვენები იონური ორდერის სვეტები, ფასადზე კი კორინთული. 1908 წლის პროექტში ფასადის კორინთული სვეტებია მოცემული, მაგრამ სრულებით სადაა ფოიეს ინტერიერი. ეს გეგმები, ვფიქრობთ, ასახავს პროექტზე მუშაობის პროცესს, მის სხვადასხვა ვერსიას, საბოლოო ვარიანტად

კი უნდა მივიჩნიოთ „სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის ელექტროობის პროექტი“ და „კავკასიის კალენდარში“ გამოქვეყნებული მაყურებელთა დარბაზის გეგმა⁴⁰ (სურ. 49).

როგორც ვხედავთ, თეატრის რეკონსტრუქციის პროექტი ცვლილებებს განიცდიდა და მუშავდებოდა. დოკუმენტურად დასტურდება, რომ სათავადაზნაურო თეატრის შენობის გადაკეთების და მასთან საკლუბო შენობის პროექტები განიხილეს და დაამტკიცეს 1906 წლის 5 აგვისტოს, მაგრამ თითქმის ერთი წლის შემდეგ (1907 წლის 21 ივნისს), შეტანილი ცვლილებების გამო, მტკიცდება სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის კორექტირებული პროექტი.

საქართველოს ეროვნულ არქივში სათავადაზნაურო თეატრთან დაკავშირებით დაცული საქმეების (სეა, სცა, ფ. 204 ა1, ს. 1473, ფ. 204 ა.1 ს. 1488) მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის გადაკეთების პროექტი მომზადდა 1906-1908 წლებში. კერძოდ:

- 1906 წლის 5 აგვისტო – დამტკიცდა სათავადაზნაურო თეატრის შენობის გადაკეთების და მასთან საკლუბო შენობის პროექტები;
- 1907 წლის 21 ივნისი – ტფილისის საგუბერნიო მმართველობის ტექნიკოსებმა განიხილეს სათავადაზნაურო თეატრის ცვლილებების პროექტი და დაამტკიცეს;
- 1908 წლის 11/22 აგვისტო – თეატრის ელექტროგანათების პროექტი განიხილულია და მოწონებულია ტფილისის საგუბერნიო მმართველობის სამშენებლო განყოფილების მიერ;
- 1908 წლის 25 ნოემბერი – თეატრის რეკონსტრუქცია დასრულებულია და ტექნიკურ შემოწმებას ითხოვენ;
- 1908 წლის 14 დეკემბერი – დაგეგმილია თეატრის გახსნა.

საქართველოს კულტურის ისტორიის სახელმწიფო მუზეუმის (ხელოვნების სასახლე) სახვითი ხელოვნების ფონდში დაცულია თეატრის მაყურებელთა დარბაზის გრაფიკული ნამუშევარი (მუყ., ქ., ფ., ნახ., 40X50 სმ). ნახატზე არაა ავტორის ხელმოწერა, თარიღი ან სხვა წარწერა, რომელიც გარკვეულ ინფორმაციას ან მინიშნებას მოგვცემდა გამოსახულ სათეატრო დარბაზზე (სურ. 50).

სურათზე, მაყურებელიდან ფრონტალურად, ნაჩვენებია ორიარუსიანი, სწორკუთხა ფორმის თეატრალური დარბაზი პარტერი, ბენუარის, ბელეტაჟის ლოჟებითა და ამფითეატრულად გადაწყვეტილი ქანდარით. ნაწილობრივ ჩანს სცენა, საორკესტრო ორმო და დარბაზის სამკუთხა სეგმენტებიანი ჭერი, ცენტრში ჭაღით. სეგმენტთა სიბრტყეებზე მედალიონებში ჩასმული გამოსახულებებია, რომელთა შორის იკითხება XVII საუკუნის მინიატურის მიხედვით შესრულებული შოთა რუსთაველის პორტრეტი.

ამდენად, ნახატზე ასახულია ევროპული ტიპის დახურული თეატრის მაყურებელთა დარბაზი, ტიპური სტრუქტურით – პერსპექტიული სცენა-კოლოფითა და იარუსული დარბაზით. სავარაუდოდ, ეს უნდა იყოს სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის მაყურებელთა დარბაზი, მისი არსებობის ერთ კონკრეტულ პერიოდში. ამ მოსაზრებას ამყარებს საბანკო თეატრთან დაკავშირებულ ცვლილებათა ზემოგანხილული ქრონოლოგია.

კერძოდ, როგორც ვნახეთ, სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის რეკონსტრუქცია არაერთგზის განხორციელდა. 1878 წელს ა. ფონ სკოიანის თავდაპირველი გადაკეთების შემდეგ, თეატრალური დარბაზი ნახევარწრიული ფორმის ორიარუსიანი არქიტექტურული

⁴⁰ „Кавказский Календарь на 1909 годъ“, LXIV. Тифлисъ, 1908, გვ. 197.

სივრცეა. პირველი იარუსი ლოჟებად იყოფა, მეორე კი ასადგილიანი ქანდარაა. ასე გამოიყურება თეატრალური დარბაზი 1881 წლის „კავკასიის კალენდრის“ ფურცლებზე⁴¹ და „არწრუნის თეატრად“ იწოდება, რომელიც მისსავე სახლში, სასახლის ქუჩაზეა განთავსებული. რადიკალურად იცვლება სურათი 1892-1898 წლების „კავკასიის კალენდრის“ გამოცემებში. აქ უკვე პაულ შტერნის პროექტით (1887-1888) სახეცვლილი თეატრის გეგმაა წარმოდგენილი, „სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრად“ (Театр Дворянского Земельного Банка) იწოდება და აქვს კუთხეებწაკვეთილი მართკუთხედის ფორმის დარბაზი. გაზრდილია მაყურებელთა რაოდენობაც (რვაასამდე). თეატრალური დარბაზი, პარტერის გარდა, მოიცავს ბენუარის, ბელეტაჟის ლოჟებს და ამფითეატრულად გადაწყვეტილ ქანდარას. ცვლილებები თეატრში 1901 და 1906-1908 წლებშიც განხორციელდა. 1901 წელს კუთხეებმომრგვალებული სწორკუთხა ფორმის მაყურებელთა დარბაზი შემდგომი რეკონსტრუქციის დროს ოვალურ, ელიფსის ფორმის დარბაზად ტრანსფორმირდა.

ხელოვნების სასახლეში დაცულ თეატრალური დარბაზის ნახატზე წარმოდგენილი მაყურებელთა დარბაზი გასული საუკუნის დასაწყისის სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის ინტერიერს ასახავს (სამკუთხა სეგმენტებით შეკრული გადახურვა, სწორკუთხა დარბაზი). ბოლო რეკონსტრუქციის დროს, 1908 წლის პროექტით, გადახურვა სფერულია, დარბაზის ფორმა – ოვალური. იგივე დასტურდება საარქივო ფოტომასალითაც, რომელიც თეატრის ბოლო გადაკეთებათა შემდეგ არსებულ სურათს ასახავს. ამდენად, მუზეუმში დაცულ ნახატზე ასახული მაყურებელთა დარბაზი სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის დარბაზია და, სავარაუდოდ, 1901 წლიდან 1908 წლამდე, ანუ თეატრის ბოლო რეკონსტრუქციამდე (პროექტი 1906-1908 წწ.) პერიოდს ასახავს. იმავე ხანებშია შესრულებული თავად ნახატიც.

როგორც აღვნიშნეთ, სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი მაყურებელთა დარბაზის ორიარუსიანი სტრუქტურითა და ღრმა სცენა-კოლოფით XIX საუკუნის რანგული თეატრების გავრცელებული ნიმუშია. პარტერის სართულზე ორსავე მხარეს განლაგებული ბენუარის ლოჟებით, ასევე, ლოჟებად დაყოფილი ბელეტაჟით დარბაზის მთელ შემოყოლებაზე, ამფითეატრულად გადაწყვეტილი გალერეით და სცენასა და მაყურებელთა სივრცეს შორის ღრმა საორკესტრო ორმოთი, რაც თვალსაჩინოდაა გადმოცემული საქართველოს თეატრის, მუსიკის, კინოსა და ქორეოგრაფიის სახელმწიფო მუზეუმში დაცულ ნახატზე.

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის შემორჩენილი ფოტომასალა წარმოდგენას გვიქმნის თეატრის ექსტერიერზე. ერთი შეხედვით, ის პეტერბურგის ალექსანდრეს თეატრის ფასადებს მოგვაგონებს. რუსტირებული, შედარებით დაბალი პირველი სართულით, კორინთული სვეტებით, პორტიკის ქანდაკებებით შემკული ცენტრალური ფრონტონით. კ. როსის მიერ XIX საუკუნის 30-იან წლებში ამპირის სტილში გადაწყვეტილი ფასადები მკაცრი და ლაკონურია. იგი მთლიანად თავისი ეპოქის სტილითაა გაჯერებული. სათავადაზნაურო თეატრის ფასადი XX საუკუნის დასაწყისშია გადაკეთებული, ამიტომ კლასიციზმის სახასიათო ნიშნების გვერდით აქ ახალი, მოდერნის სტილისთვის ნიშანდობლივი ელემენტებიც ჩნდება: სარკმელთა გალუნული ოვალები, კედლის სიბრტყეთა დანაწევრებული ჰორიზონტები და ა.შ. საუკუნის წინანდელი სტილისტიკის გახსენება უფრო ალექსანდრეს თეატრის ფასადებით

⁴¹ „Кавказский Календарь на 1882 годъ“. XXXVII. Тифлисъ. 1881. გვ. 237.

უნდა იყოს შთაგონებული, ვიდრე ეპოქის ეკლექტიკურ ტენდენციათა პოპულარობით. რაც შეეხება ინტერიერის საერთო-მხატვრულ გააზრებას და მის კავშირს ფასადებთან, ამ მხრივ, ინტერიერ-ექსტერიერის სტილური ერთიანობისკენ ლტოლვა სათეატრო ნაგებობის არქიტექტურაში აშკარადაა გამოხატული.

1908 წლის 14 დეკემბერს სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი საზეიმოდ აკურთხეს. „...დღეს, დღის 1 საათზე შედგება კურთხევა, საღამოს კი ქართული სპექტაკლების სეზონის გახსნა. ამ გახსნისთვის დადგამენ დრამას „სამშობლო“, თარგმანი თავად დ. ერისთავის. თეატრი გათვლილია 700 ადგილზე“.⁴²

თეატრის გახსნა დიდი მნიშვნელობის მოვლენა იყო და მას ფართო რეზონანსი მოჰყვა. იმდროინდელი პრესა განსაკუთრებულ ადგილს უთმობდა სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის საზეიმო გახსნის ღონისძიებათა აღწერას და საკმაოდ დეტალურად ასახავდა მას. თბილისის მაღალი საზოგადოების გარდა, „თეატრის კურთხევას ესწრებოდნენ: მისი უდიდებულესობა კავკასიის მეფისნაცვლის მეუღლე სტატს-დამა გრაფინია ე. ა. ვორონცოვა-დაშკოვა, მეფისნაცვლის თანამემწეები ...ინფანტერიის გენერალი ნ. ნ. შატილოვი და... ლ. დ. მიცკევიჩი, მეფისნაცვლის საბჭოს წევრები, მეფისნაცვლის კანცელარიის დირექტორი გოფმეისტერის თანამდებობაზე ნ. ლ. პეტერსონი, მეფისნაცვლის ამაღლა, გენერალიტეტი, კავკასიის სამხედრო ოლქის უფროსი გენერალ-ლეიტენანტი გ.ე. ბერხმანი, ტფილისის გუბერნატორი მ.ა. ლოზინა-ლოზინსკი, კომენდანტი გენერალ-მაიორი ჩირკოვი, მაღალი საზოგადოების ქალბატონები და დიდი რაოდენობა მოწვეულების. ხალხით გადავსებული თეატრის კურთხევის შემდეგ, ქართული დრამატული დასის რეჟისორმა ა.ი. ყანჩელმა მოხსენება წაიკითხა რუსულად თბილისში ქართული თეატრის აღმოცენების ისტორიაზე. მცირე ანტრაქტის შემდეგ ქართულ ენაზე წარმოადგინეს ქართული დასის მიერ გათამაშებული, ცაგარელის ერთაქტიანი პიესა „რაც გინახავს ვეღარ ნახავ“.

პიესის დასრულების შემდეგ, მოწვეულ სტუმრებს შესთავაზეს ჩაი, შემდეგ ქართული ფილარმონიული საზოგადოების გუნდის მიერ შესრულდა რამდენიმე ვოკალური ნიმუში. დასკვნით ნაწილში კი იყო ქართული თეატრისადმი მიძღვნილი აპოთეოზი კანტანტის შესრულებით. თეატრი არ არის დიდი, მაგრამ ძალიან მყუდრო და დახვეწილია, გათვლილია 700 ადამიანზე. მაყურებლისა და არტისტების კომფორტისთვის ბევრია გაკეთებული“.⁴³

თეატრის გახსნას არაერთი პერიოდული გამოცემა გამოეხმაურა. „დროის დიდი შუალედის შემდეგ, თავიდან მოპირკეთებული და რეკონსტრუირებული ქართველ თავადაზნაურთა თეატრი დღეს იხსნება. გახსნისთვის ქართული დასი დგამს პიესას „სამშობლო“.

თეატრის რეკონსტრუქციისთვის თავადაზნაურობამ მსხვილი თანხა გაიღო. ძველი, მოუხერხებელი, ოთხკუთხა მაყურებელთა დარბაზი გადაიქცა თეთრად შეფერილ დახვეწილ ნახევარწრედ. ლოჟებში მოწყობილია დრამირება მუქი მწვანე ხავერდისგან, ამავე ქსოვილითაა პარტერის მთელი ავეჯიც. სავარძელები ისეთია როგორც სახაზინო თეატრში ასაწევი დასაჯდომებით.

დარბაზის იატაკს დიდი დაზრა აქვს, რომელიც უფრო ძლიერდება უკანა რიგებში. არაპროპორციულად დიდია საორკესტრო ორმო, რომელსაც დარბაზის თითქმის

⁴² გაზ. „Кавказ“, №286, 14.12.1908.

⁴³ გაზ. „Кавказ“, №287, 16.12.1908.

მესამედი უკავია... სამაგიეროდ დადებით მხარეებს უნდა განეკუთვნოს დიდი, თავისუფალი დერეფნები და ორი ნათელი, ტევადი ფოიე შემკული დახვეწილი ავეჯით. ერთი ფოიე პირდაპირ უერთდება დარბაზს.

გაუმჯობესებულია თეატრის სცენაც... ვუსურვოთ ხელოვნების განახლებულ ტაძარს წარმატებები თავის სამხატვრო ასპარეზზე“,- წერდა გაზეთი „Тифлисский Листок“, (№263, 14.12.1908).

თეატრის გახსნის საზეიმო ღონისძიებებს გაზეთი მომდევნო ნომერში კვლავ უბრუნდება. სტატიიდან, „ქართული სპექტაკლების გახსნა“, თვალსაჩინოდ იკვეთება თეატრის გახსნის მნიშვნელობა, საზოგადოების დიდი ინტერესი და თავად გახსნის ცერემონიის მასშტაბი. ცერემონია მთელი დღის განმავლობაში მიმდინარეობდა და ორ – დღის და საღამოს – ნაწილად იყოფოდა. „კვირას შედგა ქართველ თავადაზნაურთა თეატრის შენობის გახსნა. საგანგებო მოსაწვევი ბილეთებით მოწვეულმა პუბლიკამ... იმდენად დიდი რაოდენობით მოიყარა თავი, რომ თეატრი ძლივს იტევდა საზეიმო გახსნაზე დასწრების ყველა მსურველს. ლოცვის შემდეგ, რომელიც დახვეწილ ფოიეში შედგა, სცენაზე გამოვიდა ქართული დრამატული დასის რეჟისორი ალ. ყანჩელი და მშრალად ანგარიში ჩააბარა საზოგადოებას ქართული სცენის ისტორიაზე. ამ მოხსენებიდან ჩვენ გაცნობილნი დავრჩით თუ როდენ თვალსაჩინო როლი შეასრულა ქართული თეატრის ისტორიაში ფოტოგრაფმა როინაშვილმა, რომ დ. ერისთავის, ა. ცაგარელის გვერდით, რომელთაც გაამდიდრეს რეპერტუარი, არის ვალ. გუნიაც. კითხვის პროცესს თან სდევდა თეატრის პირველ მოღვაწეთა ცოცხალი პორტრეტების დემონსტრირება.. ილია ჭავჭავაძემ რატომღაც გადაწყვიტა კოლია ერისთავის გრიმი გაეკეთებინა, რაც მას კარგად გამოუვიდა. რუსული და სომხური პუბლიკისთვის ჩვენი რეპერტუარისა და ცხოვრების გაცნობის მიზნით, წარმოადგინეს ნაწყვეტი ცაგარელის პიესიდან „რაც გინახავს ვეღარ ნახავ“, რომელშიც გადმოცემულია ტფილისელი კინტოების ცხოვრება... ხანგრძლივი შესვენების შემდეგ დაიწყო საკონცერტო განყოფილება რამდენიმე დახვეწილი ნომრით, რომელიც შესანიშნავად შეასრულა ფილარმონიული საზოგადოების გუნდმა...

II. საღამოს მიდიოდა „სამშობლო“. ახალი დეკორაციებითა და ახალი კოსტიუმებით... ლევ. ხიმშიაშვილის როლში პირველად გამოვიდა გ. იშხნელი... თეატრალური დარბაზი მაისივით ნათელი და სიხარულით სავსეა. ნაძერწი მორთულობის მომცინარე ამურებს კი სიხარული შემოაქვთ გულში“.⁴⁴

როგორც ვხედავთ, განახლებული სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის ამოქმედება დიდ მნიშვნელობას იძენს ქვეყნის კულტურულ ცხოვრებაში. გასათვალისწინებელია, რომ ამ დროისათვის თბილისში ფუნქციონირებს „არტისტული საზოგადოების თეატრი“, „სახანინო თეატრი“ (ოპერა), ზუბალაშვილების სახელობის საქალაქო სახალხო სახლი. თბილისის ამ თეატრების რიგში დგება სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრიც. მათგან განსხვავებით, საბანკო თეატრმა მხოლოდ 6 წელი, 1914 წლამდე, იარსება (სურ. 51).

სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრმა ქარვასლის თეატრის ტრავიკული ბედი გაიზიარა. 1914 წლის 25 სექტემბერს „დღის 5 საათზე, ქართველ თავადაზნაურთა ქარვასლაში სასახლის ქუჩაზე, გაჩნდა ხანძარი. როგორც ამბობენ, ცეცხლი თავდაპირველად გამოჩნდა შენობის სამხრეთ ფრთის (ერთი მხრიდან ემიჯნება ქართულ თეატრს) მეორე სართულის სახელოსნოებიდან, მეორე ვერსიით, ხანძარი გაჩნდა ქარვასლის ეზოში

⁴⁴ გაზ. „Тифлисский Листок“, №264, 16.12.1908.

ქვედა სართულზე მდებარე რესტორან „კაფე პარიზის“ სამზარეულოდან. ცეცხლმა მოიცვა სახურავი და სწრაფად გავრცელდა გალერეის გადახურვაზე... სულ რაღაც 10-15 წუთში სამხრეთ კორპუსის თითქმის მთელი სახურავი, რამდენიმე მაღაზია, საწყობები, დუქნები და სახელოსნოები გალერეის სამხრეთ მხრიდან როგორც პირველ, ისე მეორე სართულზე გახვეული იყო აღში. მალე ხანძარმა მოიცვა „ახალი კლუბის“ ბანქოს პავილიონი მის საზაფხულო შენობაში, მსახიობთა საგრიმიროები და თეატრის გარდერობი. საღამოს 7 საათზე ცეცხლმა მთელი თეატრი და „ახალი კლუბის“ შენობა მოიცვა... ქარვასლის უზარმაზარ შენობაში პანიკა გაჩნდა. ძლივს მოასწრეს შენობიდან ქონების გამოტანა, რომ თეატრის სახურავი ჩამოიქცა. ცოტა ხანში კი სამხრეთ ფლიგელის სახურავი. „ახალი კლუბის“ ბალი ფრეილინის ქუჩის მხრიდან და ქარვასლის ეზო სავსე იყო თეატრალური ავეჯით, დეკორაციებით, კლუბის ქონებით, რესტორნის ბილიარდებით, სხვადასხვა საქონლითა და ა.შ.

საღამოს 8 საათზე ხანძარი ჯერ კიდევ მძვინვარებდა. ხანძარზე მოვიდა მეფისნაცვლის თანაშემწე სამხედრო ნაწილში, ინფანტერიის გენერალი ა. ზ. მიშლავესკი, კავკასიის სამხედრო ოლქის შტაბის უფროსი, ვიცე-გუბერნატორი, პოლიცემისტერი და სხვ. სასახლის ქუჩის მიმდებარედ და ერივანსკის მოედანი გადავსებული იყო ხალხის მასით. მაყურებელთაგან მრავალი, სახანძრო რაზმთან და გამოძახებულ სამხედრო ჯგუფებთან ერთად, აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ხანძრის ჩაქრობასა და ცეცხლმოკიდებული შენობიდან ნივთების გამოტანაში. ყველგან სანიშნო წესრიგი იყო⁴⁵ – წერს 1914 წლის 26 სექტემბრის გაზეთი „Кавказ“ და იმავე ნომერში ბოდიშს უხდის მკითხველს, ვინაიდან „ქართველ თავადაზნაურთა ქარვასლაში გაჩენილმა ხანძარმა გამოიწვია დანადგარების გაჩერება, რომლებიც ენერგიას თავადაზნაურთა სადგურიდან იღებდნენ, ამიტომ „კავკასიის“ ეს ნომერი გამოვიდა ბოლო კორექტურის გარეშე“.

თითქმის 35 წლის განმავლობაში სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის შენობა ქართული დრამატული დასის მუდმივი კერა იყო. თეატრისა, რომელმაც უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა XIX-XX საუკუნეების თბილისისა და, ზოგადად, ქართული კულტურის ისტორიაში. მის სცენას ამშვენებდა ალ. ბერიძის მიერ შესრულებული სათეატრო ფარდა. თეატრთან ერთად განადგურდა ამ პირველი ქართველი თეატრალური მხატვრის მიერ შექმნილი ფარდაც (ესკიზი დაცულია საქართველოს თეატრის, კინოსა და მუსიკის სახელმწიფო მუზეუმში). განადგურდა თეატრის მთელი ქონება, არქივი და ბიბლიოთეკა.

XX საუკუნის 30-იან წლებში „საბანკო თეატრის“ შენობის რეაბილიტაციის (არქიტექტორები: ნ. ნეპრინცევი, მ. პოპოვი) შემდეგ, სათეატრო ცხოვრება კვლავ გრძელდება და იგი უკვე რუსული დრამატული თეატრის ისტორიასთანაა წილნაყარი. 1930-იანი წლებიდან მოყოლებული, სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის ისტორიული შენობა ა.ს. გრიბოედოვის სახელობის რუსული დრამატული თეატრის სივრცეა. საუკუნოვანი სათეატრო შენობის ადგილას აგებულ ახალ თეატრშიც (არქიტექტორები: დ. მორბედაძე, ლ. მეძმარიაშვილი), რომელიც 1977 წელს გაიხსნა, კვლავ რუსული დრამატული თეატრი დაბრუნდა და დღემდე მოქმედი ეს სათეატრო ნაგებობა თბილისის ა. ს. გრიბოედოვის სახელობის სახელმწიფო აკადემიური რუსული დრამატული თეატრის მუდმივი სამყოფელია.

⁴⁵ გაზ. „Кавказ“, №218, 26.09.1914.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბერიძე ვ., თბილისის სუროთმოდგერება 1801-1917 წლები, I, თბ., საბჭოთა საქართველო, 1960.
2. ბერიძე ვ., თბილისის სუროთმოდგერება 1801-1917 წლები, II, თბ., საბჭოთა საქართველო, 1963.
3. ბეჟანიშვილი გ., რუსთაველის პროსპექტი და მოედანი, თბ., განათლება, 1967.
4. ბუნნიკაშვილი გ., ქართული თეატრი ასი წლის მანძილზე. თბ., სახელგამი. 1950.
5. დოლიძე ი., სათეატრო არქიტექტურა საქართველოში, თბ., პოლიგრაფი. 2005.
6. დოლიძე ი., „მუზეუმში დაცული ერთი ექსპონატის შესახებ“, ჟურნ. „სპექტრი“, №1. 2008.
7. დოლიძე ი., თბილისის ძველი თეატრი, კრებული, „ხელოვნებათმცოდნეობითი ძიებანი“, №3. 2009.
8. „დროება“, №28, 17(29).07.1870.
9. თუმანიშვილი გ., როგორ აიდგა ფეხი ქართულმა თეატრმა, თბ., 1880.
10. იოვიძე ი., თბილისის თეატრების ისტორიისათვის, საისტორიო მოამბე, ტ. 13-14, თბ., 1961.
11. იოვიძე ი., თბილისის თეატრების ისტორიისათვის, საისტორიო მოამბე, ტ. 15-16, თბ., 1963.
12. „ივერია“, №163, 31.07.1898.
13. კაშმაძე შ., თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი, 1851-1921, I, თბ., ფავორიტი სტილი, 2015.
14. კიკნაძე ვ., ქართული დრამატული თეატრის ისტორია, I, თბ., საარი, 2001.
15. მაჯღ-ოს-სალტანე, ქალაქ თბილისის აღწერა, თბილისი, მეცნიერება, 1971.
16. მანია მ., არქიტექტორი პაულ შტერნი და XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედის თბილისი, ხელოვნება დღეს, №8, 2017.
17. მანია მ., თბილისის ერთი უცნობი ჩანახატი, ჟურნ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, №2, თბ., 1998.
18. ყაჯრიშვილი გ., საქართველოს თეატრალურ ნაგებობათა ისტორიისთვის, თეატრალური მოამბე, №6. 1987.
19. Дюма А, Кавказ, Тбилиси, Мерани, 1988.
20. „Кавказ“, #31, 02.08.1847.
21. Кавказ“, # 80, 12 (24).07.1870.
22. „Кавказ“, #81, 14.07.1871.
23. „Кавказ“, #169, 29.06.1890.
24. „Кавказ“, #85, 31.03.1897.
25. „Кавказ“, #128, 04.06.1906.
26. „Кавказ“, #28, 04.02.1906.
27. „Кавказ“, #31, 21.02.1907.
28. „Кавказ“, #286, 14.12.1908.
29. „Кавказ“, #287, 16.12.1908.
30. „Кавказ“, #218, 26.09.1914.
31. „Кавказ“, #218, 26.09.1914.
32. „Кавказский Календарь на 1871 год“, XXVI. Тифлисъ , 1870.
33. „Кавказский Календарь на 1880 год“, XXXV. Тифлисъ, 1879.
34. „Кавказский Календарь на 1882 год“, XXXVII. Тифлисъ, 1881.
35. „Кавказский Календарь на 1886 год“, XLI. Тифлисъ, 1885.
36. „Кавказский Календарь на 1899 год“, LIV. Тифлисъ, 1898.
37. „Кавказский Календарь на 1902 год“, LVII. Тифлисъ, 1901.
38. „Кавказский Календарь на 1909 год“, LXIV. Тифлисъ, 1908.
39. „Тифлиский Листок“, #263, 14.12. 1908.
40. „Тифлиский Листок“, #264, 16.12.1908.

Irma Dolidze

FROM THE HISTORY OF THEATRE ARCHITECTURE OF THE 19TH CENTURY

(Summer theatre and the theatre of the Bank of Nobility in Tiflis)

The aim of the present work is to study the buildings of the Summer and Noble Bank Theatres in Tbilisi, which no longer exist today, and to “reconstruct” them from the archive materials (drawings, official correspondence, photographs, maps, etc.) that we have found in the archives, museums and repositories of Georgia. Also on the basis of the information contained in the press of the time and various periodical editions.

The Summer Theatre of Tiflis

In the 1870s Tbilisi had theatre buildings in European style: the Caravansarai Theatre of Tamamshev (1847-1851, architect Giovanni Scudieri) in Jerivan Square, the so-called Karavansarai Theatre and the Summer Theatre in the Garden of the Engineering Authority. The architect Albet Salzmann (1833-1897) was commissioned to design the building project of the summer theatre. The place of construction was chosen at the crossroads of the Engineering Road and the Water Carrier Road (today Simon Virsaladze and Marie-Brosset Streets) on the right side of the river in the garden of the Engineering Office. The framing for this theatre building can be seen on 19th century Tbilisi city plans. The work on the construction project was to begin in 1869. The construction works were quite intensive. In this way the new summer theatre next to the Karavansarai Theatre was built and opened in a short time, with modern infrastructure, framed by the beautiful garden. The Italian opera troupe and the troupe of the Russian drama theatre operated in this building. Later on, the Georgian drama troupe was also present. The original building of the summer theatre was made of wood, the auditorium with parquet flooring, in the first tier 2 boxes, in the second tier 23 boxes... The balcony was surrounded by a wide corridor with 12 carved doors. The door of the upper tier went to an open balcony, the door of the lower tier - directly to the garden. The theatre hall was painted by the decorator Knoll. The theatre was directly connected to the garden. The summer theatre was characterised by naturalness and pleasant simplicity. This theatre represented the second theatre building (after the Karavansarai Theatre) in the capital of Georgia.

The Karavansarai Theatre burnt down in 1874. Therefore the summer theatre was doubly burdened. In order for the building to be suitable for the winter, additional walls and stoves were added.

The construction of the opera house was completed in 1896. The summer theatre gradually lost its importance. Already at the end of the 19th century it was named the Old State Theatre. On the Tbilisi city map from 1903-1904 (the 1906 entry) the summer theatre is no longer to be found. Apparently it must have functioned until 1906.

Tbilisi's summer theatre played an important role in the theatre life of the 19th century. World famous musicians, singers, conductors, opera and theatre actors performed here. Fyodor Shaljapin began his singing career on this stage. His opera "Mazepa" was performed in the presence of P. Tshaikovsky, and the famous musician and composer A. Rubinstein gave concerts on this stage. The activity of the composer M. Ipolitov-Ivanov is connected with this theatre. On the stage of the Summer Theatre Georgian actors became great artists: V. Abashidze, L. Alexi-Meskhishvili, K. Marjanishvili and others. The theatre play "Fatherland" by D. Eristavi was first staged here. The first theatre performance of the renewed and permanent Georgian theatre troupe (1879) took place in the summer theatre of Tbilisi.

The next stage in the history of Georgian professional theatre is already connected with the Theatre of the Noble Bank. This theatre building has not reached our time either.

The Theatre of the Noble Bank in Tiflis

The Theatre of the Noble Bank in Tiflis was located on the site where the State A. Griboedov Drama Theatre in Tbilisi has its seat - at Rustaveli Avenue, no. 2/4. This route - from Freedom Square to the Palace of Youth - was called "Palace Street" since the 1860s. The theatre was located in the Karavansarai building and has been reconstructed several times over the years. After the G. Scudieri Theatre, the fusion of the theatre building with the Karavansarai Theatre is the second precedent in the history of theatre architecture in Tbilisi and in Georgia in general.

The project of the Noble Bank Theatre is connected with the names of many famous architects and theatre makers who have worked in Tbilisi. The theatre has been rebuilt four times in four decades. Starting in the second half of the 19th century, the building process continued in the 20th century, and the last reconstruction was carried out at the beginning of the 20th century. In 1914 the theatre burned down.

Its history began in 1878, and the first private theatre was opened in 1879 in a part of the Karavansarai building, which was rebuilt into a theatre hall by the architect Adolf von Skojan. It was a two-storey, semi-circular theatre, the stalls had 250 seats, 11 tier boxes and an "Olymp" with 100 seats. The building was bought by the Noble bank, which is why it was also called the "Noble Bank Theatre".

In 1887 the nobility bank commissioned Paul Stern with a new theatre project. He already had experience in theatre architecture: he supervised (until 1882) the construction of the opera house. He was the author of the Borjomi Summer Theatre project (1895). His name is among the authors of the theatre project "Artists Society" at the end of the 19th century in Tbilisi.

After the project of P. Stern the following changes were made: The auditorium, which originally had 400 seats, was transformed into a theatre room with almost 800 seats. The

semicircular shape of the hall was replaced by an elongated rectangular shape with long corridors, Baignoire and Beletage boxes, which had not existed before. Apart from the parquet flooring, there was also a gallery similar to the amphitheatre. The reconstruction also affected the exterior and the building now had the appearance of a typical theatre building.

The noble bank theatre was later reconstructed in 1901 and 1906-1908. The author of the last reconstruction was Christophor Ter-Sarkisov-Satunz (1875-1917). It is already a theatre building in the Empire style. The auditorium had two ranges, also the hall had a deep box-like stage. The hall was surrounded by the Baignoire and Beletage boxes, had a deep orchestra pit and a gallery. This theatre is considered a well-known example of 19th century rank theatre.

For almost 35 years, the building of the Noble Bank Theatre was the headquarters of the permanent Georgian theatre company. A theatre that played an important role in the history of Tbilisi and Georgian culture in general in the 19th and 20th centuries.

AUS DER GESCHICHTE DER THEATERARCHITEKTUR DES 19. JH.-S.
(Sommertheater und das Theater der Adelsbank in Tbilisi)

Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist die Erforschung der heutzutage nicht mehr existierenden Bauten der Sommer- und Adelsbanktheater in Tbilisi, ihre „Rekonstruktion“ nach den Archivmaterialien (Zeichnungen, offizielle Korrespondenz, Fotos, Karten u.ä.), die wir in den Archiven, Museen, und Repositories Georgiens ausfindig gemacht haben. Ebenso anhand der Information, die in der damaligen Presse und verschiedenen periodischen Ausgaben enthalten ist.

Das Sommertheater von Tiflis

In den 70-er Jahren des 19. Jh.-s gab es in Tbilisi Theatergebäude europäischen Stils: das Theater im Karavansarai von Tamamshev (1847-1851, Architekt Giovanni Scuderi) auf dem Jerivan-Platz, das sogenannte Karavansarai-Theater und das Sommertheater im Garten der Ingenieur-Behörde. Mit der Ausarbeitung vom Bauprojekt des Sommertheaters wurde der Architekt Albet Salzmann (1833-1897) beauftragt. Als Bauort wurde die Stelle an der Kreuzung der Ingenieurstraße und der Wasserträgerstraße (heute Simon Virsaladze-Straße und Marie-Brosset-Straße) auf der rechten Flußseite der Stadt im Garten der Ingenieur-Behörde erwählt. Auf den Tifliser Stadtplänen des 19. Jh.-s sieht man die Einrahmung für dieses Theatergebäude. Die Arbeit am Bauprojekt sollte 1869 beginnen. Die Bauarbeiten wurden ziemlich intensiv geführt. Auf diese Weise wurde das neue Sommertheater neben dem Karavansarai-Theater in Bälde errichtet und eröffnet, mit modern ausgestatteter Infrastruktur, umrahmt vom wunderschönen Garten. In diesem Gebäude fungierten die italienische Operntruppe und die Truppe des russischen Schauspieltheaters. Später auch das georgische Schauspieltruppe. Das ursprüngliche Gebäude des Sommertheaters war aus Holz, der Zuschauerraum mit Parkett, im ersten Rang 2 Logen, im zweiten Rang 23 Logen... Der Rang war umgeben von einem breiten Flur mit 12 eingeschnittenen Türen. Die Tür des oberen Rangs ging auf einen offenen Balkon, die des unteren Rangs – direkt auf den Garten. Der Theatersaal wurde vom Dekorateur Knoll bemalt. Das Theater war direkt mit dem Garten verbunden. Das Sommertheater zeichnete sich durch Natürlichkeit und angenehmer Schlichtheit aus. Dieses Theater stellte das zweite Theatergebäude (nach dem Karavansarai-Theater) in der Hauptstadt von Georgiendar.

1874 brannte das Karavansarai-Theater nieder. Deswegen wurde das Sommertheater doppelt belastet. Damit das Gebäude auch im Winter tauglich sein konnte, wurden zusätzliche Wände und Öfen hinzugebaut.

1896 wurde der Bau des Opernhauses abgeschlossen. Das Sommertheater verlor allmählich an Bedeutung. Bereits Ende des 19. Jahrhunderts wurde es als Altes Staatstheater genannt. Auf dem Stadt-Plan von Tiflis aus den Jahren 1903-1904 (der Eintrag von 1906)

ist das Sommertheater nicht mehr zu finden. Es muss anscheinend bis 1906 funktioniert haben.

Das Sommertheater von Tiflis spielte eine wichtige Rolle im Theaterleben des 19. Jahrhunderts. Hier traten weltberühmte Musiker, Sänger, Dirigenten, Opern- und Theaterschauspieler auf. Fjodor Shaljapin begann seine Sängerkarriere auf dieser Bühne. In Anwesenheit von P. Tchaikovsky wurde seine Oper „Mazepa“ aufgeführt, der berühmte Musiker und Komponist A. Rubinstein trat auf dieser Bühne mit Konzerten auf. Mit diesem Theater ist die Tätigkeit des Komponisten M. Ipolitov-Ivanov verbunden. Auf der Bühne des Sommertheaters wurden georgische Schauspieler zu großen Künstlern: V. Abashidze, L. Alexi-Meskhishvili, K. Marjanishvili u. a. Das Theaterspiel „Vaterland“ von D. Eristavi wurde zuerst hier inszeniert. Die erste Theateraufführung der erneuerten und permanenten georgischen Theatertruppe (1879) fand im Sommertheater von Tiflis statt.

Die nächste Etappe in der Geschichte des georgischen Berufstheaters ist schon mit dem Theater der Adelsbank verbunden. Auch dieses Theatergebäude hat unsere Zeit nicht erreicht.

Das Theater der Adelsbank in Tiflis

Das Theater der Adelsbank in Tbilisi befand sich an der Stelle, wo heute das Staatliche A. Griboedov-Schauspieltheater in Tbilisi seinen Sitz hat - in der Rustaveli Avenue, Nr. 2/4. Diese Strecke - vom Platz der Freiheit bis zum Jugend-Palast - trug seit den 1860er Jahren den Namen „Palast-Straße“. Das Theater befand sich im Karavansarai-Gebäude und wurde im Laufe der Zeit mehrfach rekonstruiert. Nach dem G. Scudieri Theater ist die Fusion des Theatergebäudes mit dem Karawanserei-Theater der zweite Präzedenzfall in der Geschichte der Theaterarchitektur von Tiflis und im Allgemeinen von Georgien.

Das Projekt des Adelsbanktheaters ist mit den Namen vieler berühmter Architekten und Theaterschaffenden verbunden, die in Tiflis gewirkt haben. Das Theater wurde im Laufe von vier Jahrzehnten viermal umgebaut. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts begonnen, wurde der Bauprozess im 20. Jahrhundert fortgesetzt, und die letzte Rekonstruktion zu Beginn des 20. Jh.-s Jahrhunderts durchgeführt. 1914 brannte das Theater nieder.

Seine Geschichte begann 1878. Das erste Privattheater wurde in einem Teil des Karavansarai-Gebäudes, das vom Architekten **Adolf von Skojan** zum Theatersaal umgebaut wurde, 1879 eröffnet. Es war ein zweistöckiges, halbkreisförmiges Theater, das Parkett mit 250 Sitzplätzen, 11 Rang-Logen und einem „Olymp“ mit 100 Sitzplätzen. Das Gebäude wurde von der Adelsbank gekauft, weshalb es auch „Adelsbank-Theater“ genannt wurde.

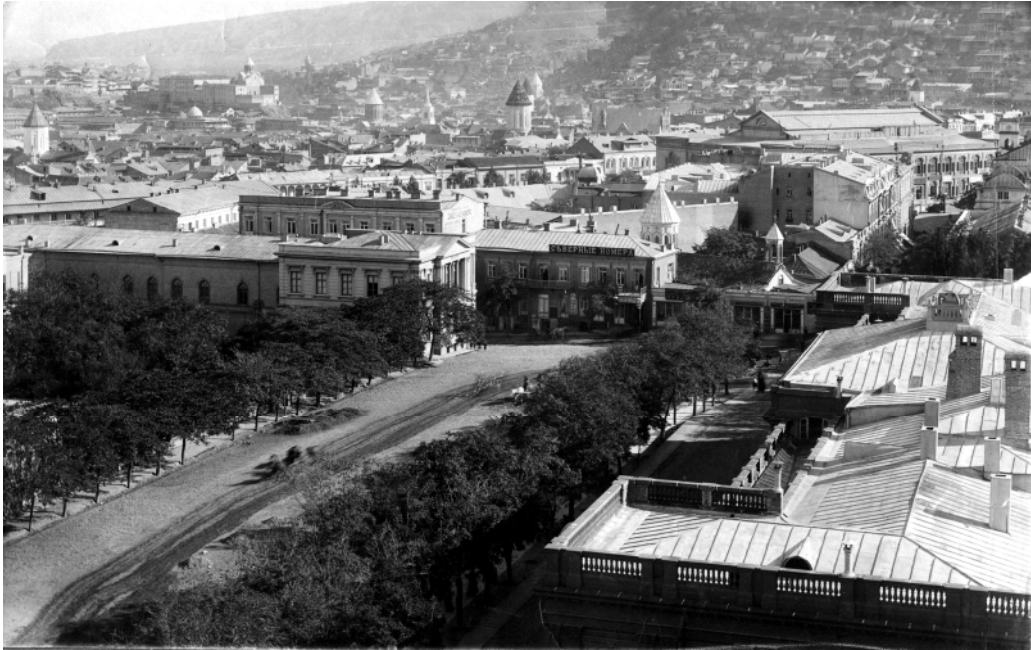
1887 beauftragte die Adelsbank Paul Stern mit einem neuen Theaterprojekt. Er hatte bereits Erfahrung in der Theaterarchitektur: Er beaufsichtigte (bis 1882) den Bau des Opernhauses. Er war der Autor des Projektes vom Borjomi Sommertheater (1895). Sein Name steht unter den Autoren des Theaterprojekts „Künstlergesellschaft“ Ende des 19. Jh.-s in Tiflis.

Nach dem Projekt von P. Stern wurden folgende Änderungen unternommen: Der Zuschauerraum, der ursprünglich mit 400 Sitzplätzen ausgestattet war, wurde in einen

Theaterraum mit fast 800 Plätzen umgewandelt. Die halbkreisförmige Form des Saals wurde durch eine längliche rechteckige Form mit bisher nicht vorhandenen langen Flurgängen, Baignoire- und Beletage-Logen ersetzt. Neben dem Parkett gab es hier auch eine dem Amphitheater ähnliche Empore. Der Wiederaufbau wirkte sich auch auf dem Exterieur aus und das Gebäude hatte nun das Aussehen eines typischen Theatergebäudes.

Das Adelsbanktheater wurde später noch in den Jahren 1901 und 1906-1908 rekonstruiert. Der Autor der letzten Rekonstruktion war Christophor Ter-Sarkisov-Satunz (1875-1917). Es ist bereits ein Theatergebäude im Empire-Stil. Der Zuschauerraum hatte zwei Ränge, ebenso hatte der Saal eine tiefe boxartige Bühne. Der Saal war umringt von den Baignoire- und Beletage-Logen, hatte einen tiefen Orchestergraben und eine Galerie. Dieses Theater gilt als ein bekanntes Muster der Rang-Theater des 19. Jahrhunderts.

Fast 35 Jahre lang war das Gebäude des Adelsbanktheaters der Stammsitz der ständigen georgischen Schauspielhastruppe. Eines Theaters, das im 19. und 20. Jahrhundert eine wichtige Rolle in der Geschichte von Tiflis und in der georgischen Kultur im Allgemeinen spielte.

20. სასახლის ქუჩა, პასკევიჩ-ერევანსკის მოედანი, ქარვასლა (სკმდეს)

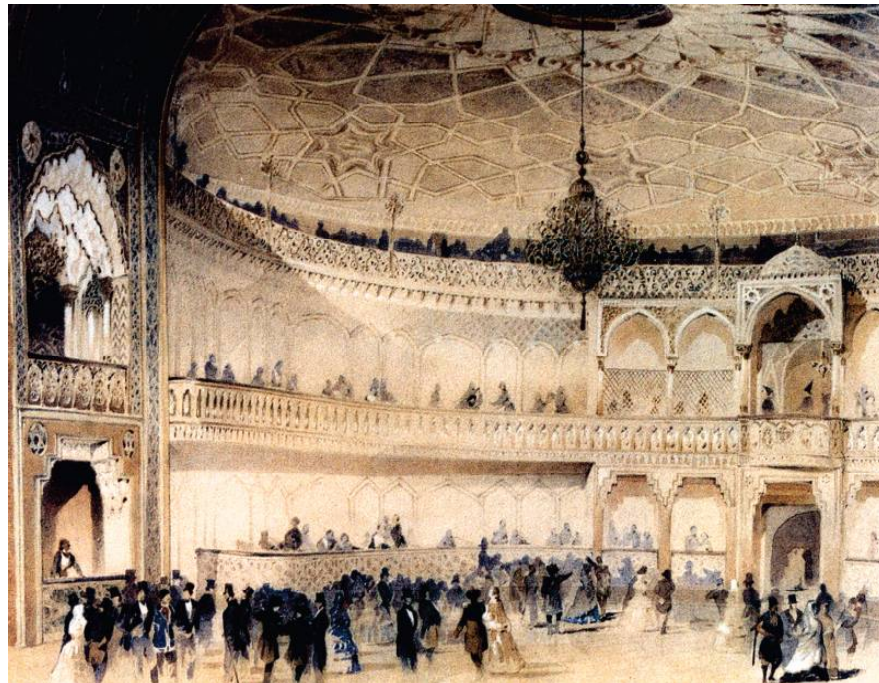
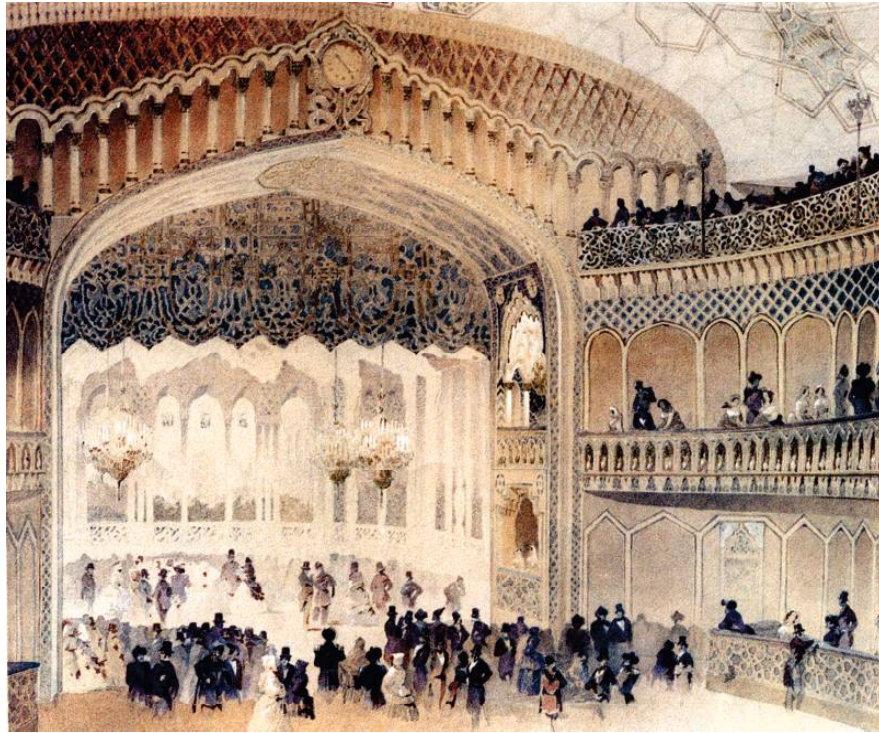
21. პასკევიჩ-ერევანსკის მოედანი, მარჯვნივ თამაშუევის ქარვასლა (სკმდეს)

22. გოლოვინის პროსპექტი (სკმდეს)

23. ქარვასლის თეატრი, ვ. სკუდიერი, 1847-1851 (სკმდეს)

24, 25. ქარვასლის თეატრის ინტერიერი. გრ. გაგარინი, ლითოგრაფია, 1851.

26. „ტიფლისი, წმ. გიორგის ეკლესია, სასახლე, თავადაზნაურთა გიმნაზია, კლუბი და თეატრი“ (№2257), XIX ს. 70-იანი წწ. (სემ /დ. ერმაკოვის ფონდი)

27. „ტიფლისი, სახაზინო თეატრი, წმ. დავითი და ქალაქის ნაწილი“ (№11269), XIX ს. 70-იანი წლები (სემ /დ. ერმაკოვის ფონდი)

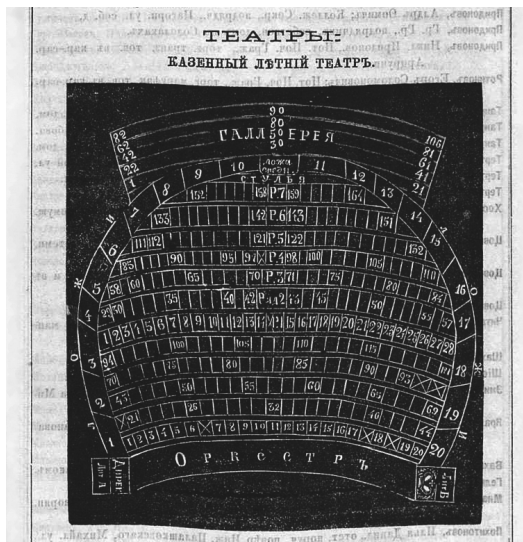
28. „ტფლისი. სახაზინო თეატრი ახალი და ძველი. წმ. დავითის მთა და ეკლესია“ (№3527), XIX ს. 90-იანი წლები (სემ /ერმაკოვის ფონდი)

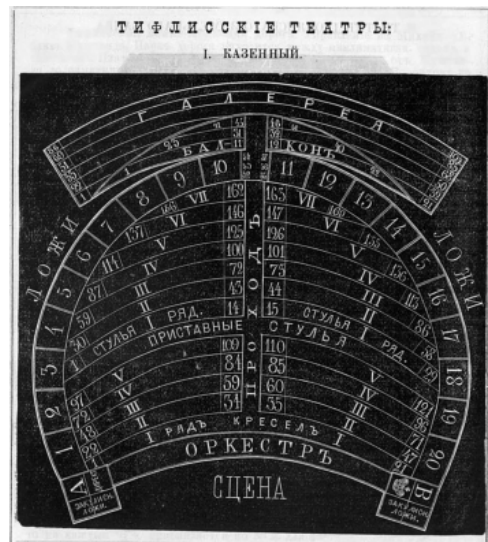
29. სახაზინო თეატრი (ოპერა), საზაფხულო თეატრი აღარ არის (№11462). (სემ / დ. ერმაკოვის ფონდი)

33. „თეატრის შენობა თბილისში წყალსაზიდის ქუჩაზე“, 1880-იან წლები, მუყ., ქ., ფ., 45X60 სმ. (სკისმ)

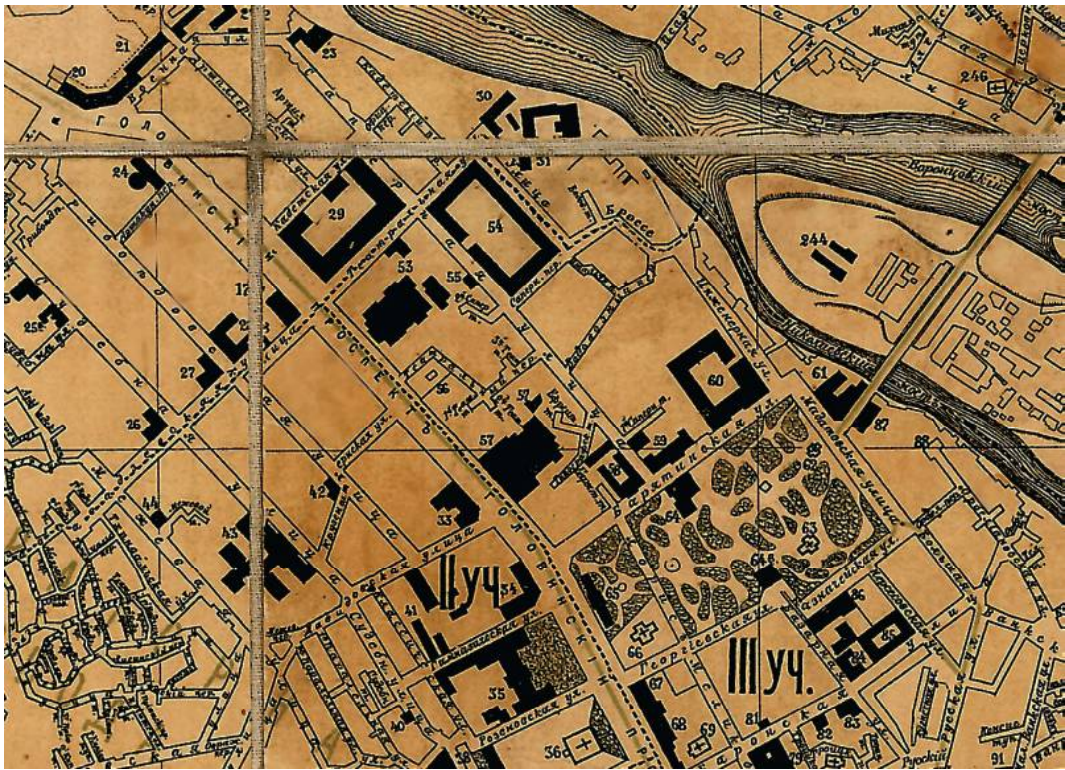
34. თბილისის საზაფხულო თეატრის დარბაზის გეგმა, „კაკასიის კალენდარი“, 1881

35. თბილისის საზაფხულო თეატრის დარბაზის გეგმა, „კაკასიის კალენდარი“, 1892

36. „ქალაქ ტფილისის და მისი შემოგარენის გეგმა შესრულებული და გამოცემული ნ. ფ. კლემენტიევის მიერ 1884 წელს, შესწორებული 1898 წლის 1 იანვარს“, ფრაგმენტი, №107 – თბილისის საზაფხულო თეატრი

37. ტფილისის კეგმა, 1906

38. სასახლის ქუჩა

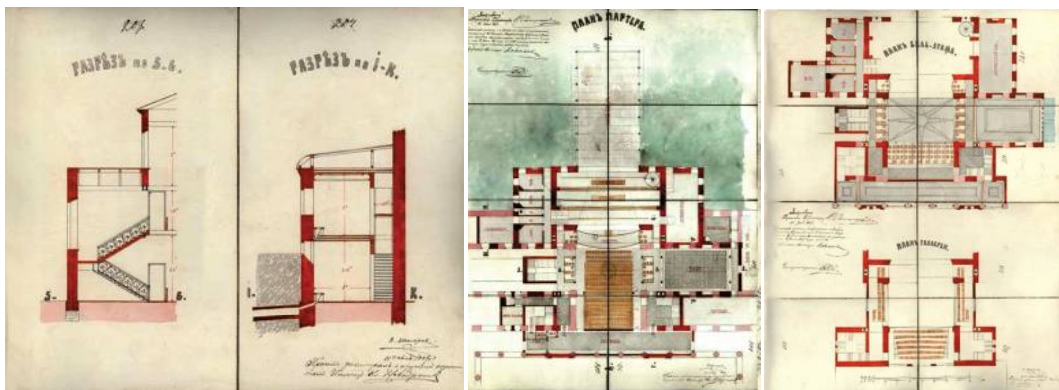
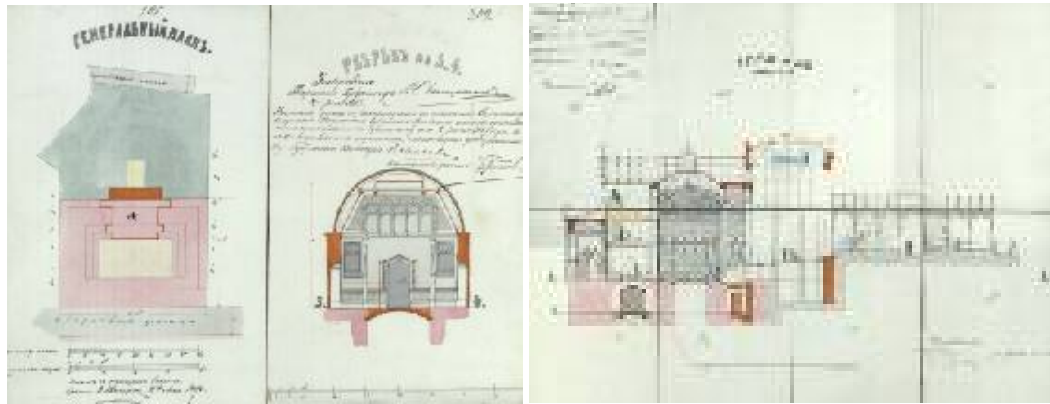
ПЛАНЪ ТЕАТРА АРЦРУНИ ВЪ ЕГО-ЖЕ ДОМѢ, НА ДВОРЦОВОЙ УЛ.

100 МѢСТЪ ВЪ РАЙКѢ

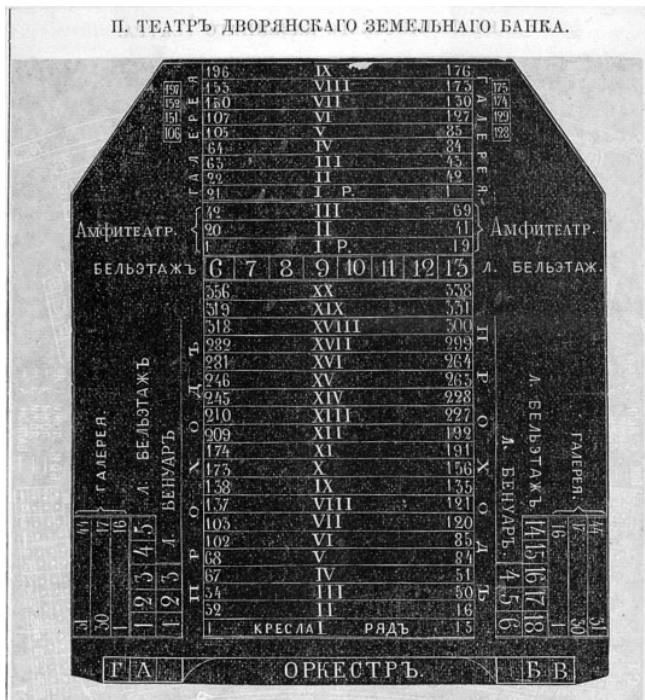
100 МѢСТЪ ВЪ РАЙКѢ																					
№ 5. РАЙК. ЛОЖА					№ 8. Ж.					№ 10. Ж.											
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134		
112	114	116	118	119	120	122	124	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137		
111	110	108	106	104	103	102	100	98	96	94	92	90	88	87	86	85	84	83	82		
80	82	84	86	87	88	90	92	95	95	94	93	92	91	90	89	88	87	86	85		
79	78	76	74	73	72	71	70	69	67	66	64	63	62	61	60	59	58	57	56		
45	46	48	50	52	54	56	58	60	62	65	64	63	62	61	60	59	58	57	56		
44	43	41	39	36	35	33	31	29	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
67	69	70	72	73	75	77	79	80	82	81	80	79	78	77	76	75	74	73	72		
66	65	64	62	60	59	57	55	53	51	50	49	48	47	46	45	44	43	42	41		
33	35	36	38	39	41	43	45	47	49	48	47	46	45	44	43	42	41	40	39		
32	31	30	28	26	25	23	21	20	18	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

Театръ отдается на прокатъ для спектаклей, концертовъ, публичныхъ лекцій за различную цѣну. Цѣны на мѣста тоже не постоянныя и зависятъ отъ берущахъ его на прокатъ.

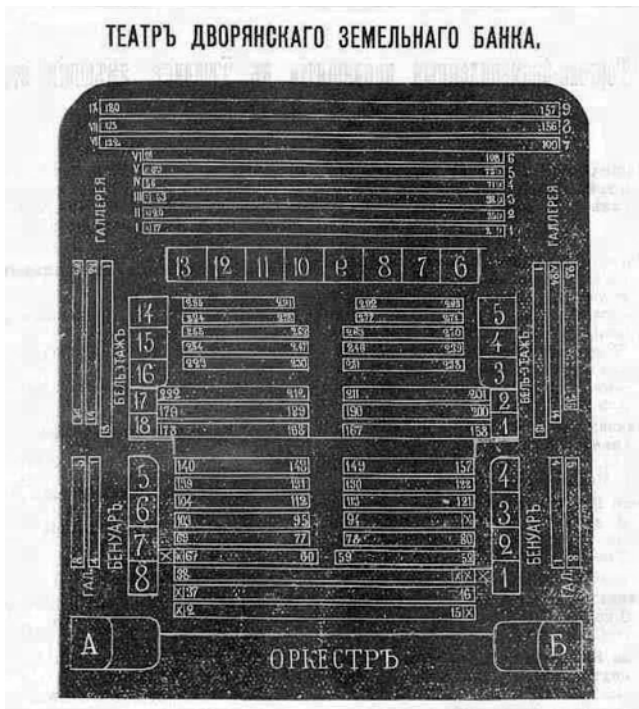
39. არწრუნის თეატრის დარბაზი, „კავკასიის კალენდარი“, 1881.

40. სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის პროექტი (გენერალური გეგმა, სივრძივი ჭრილი, ფასადები, პარტერის, ბელეტაჟის, გალერეის გეგმები).
 არქიტექტორი პ. შტერნი, 1887 (სეა)

41. სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის დარბაზი, „კავკასიის კალენდარი“, 1898

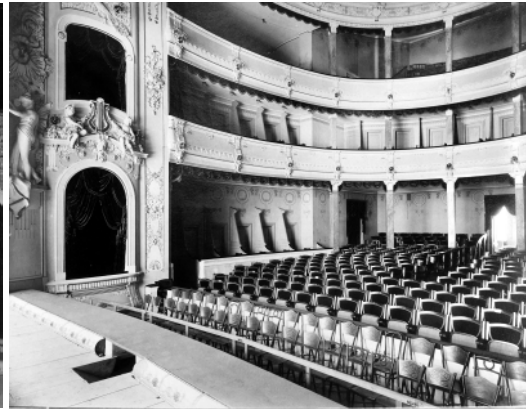
42. სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის დარბაზი, „კავკასიის კალენდარი“, 1901

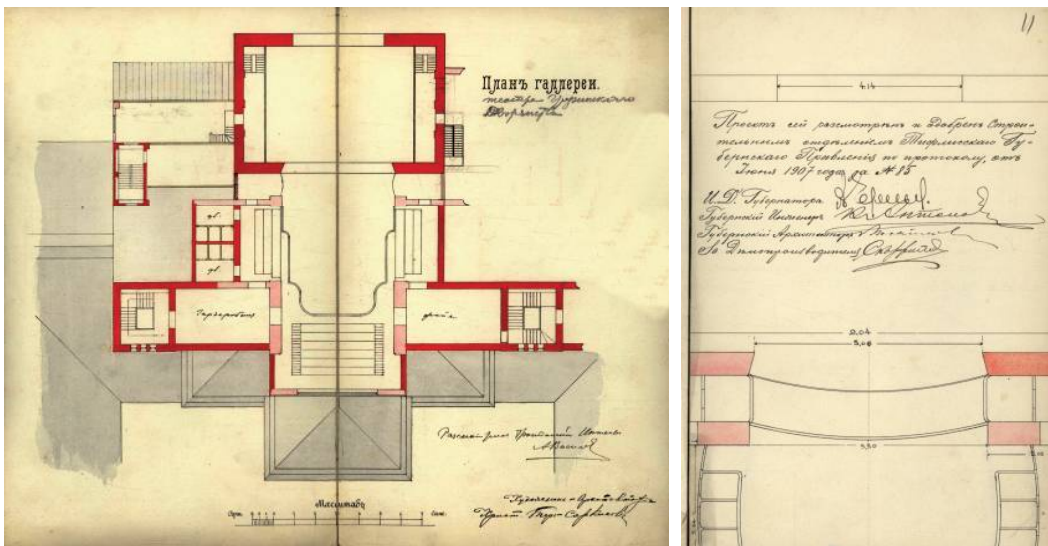
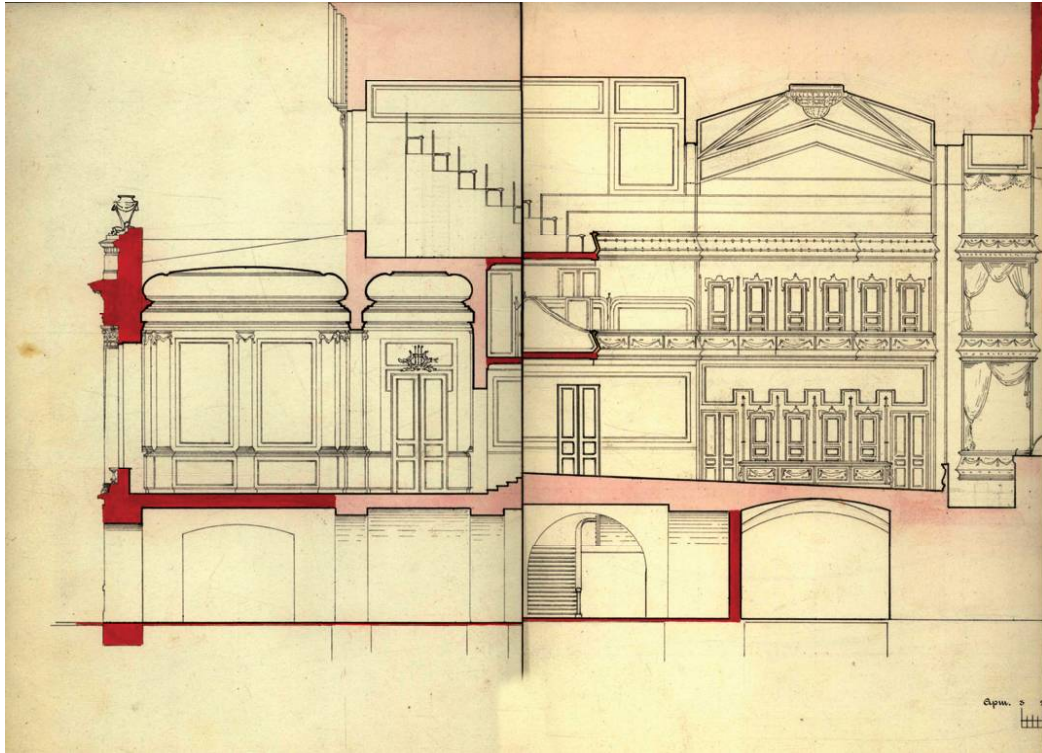
43. სათავდაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი

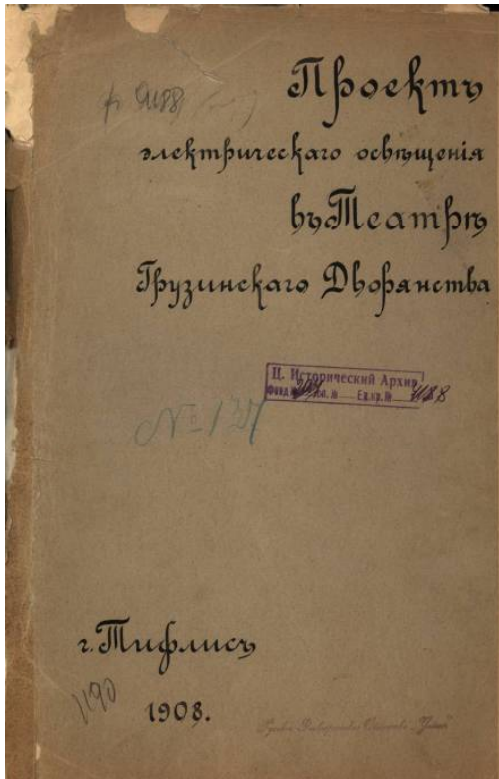
44. „ტიფლისი. საბანკო თეატრი. ფასადი ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან“
(სემ/დ. ერმაკოვის ფონდი)

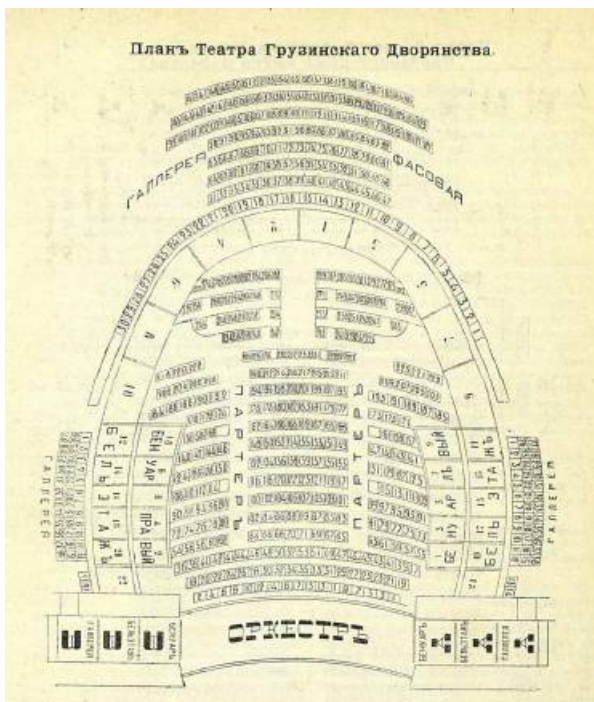
45. სათავადაზნაურო საადგილმამულო
ბანკის თეატრი
(მაყურებელთა დარბაზი, ფოიე,
გასახდელი, დერეფანი)
(სემ /დ. ერმაკოვის ფონდი)

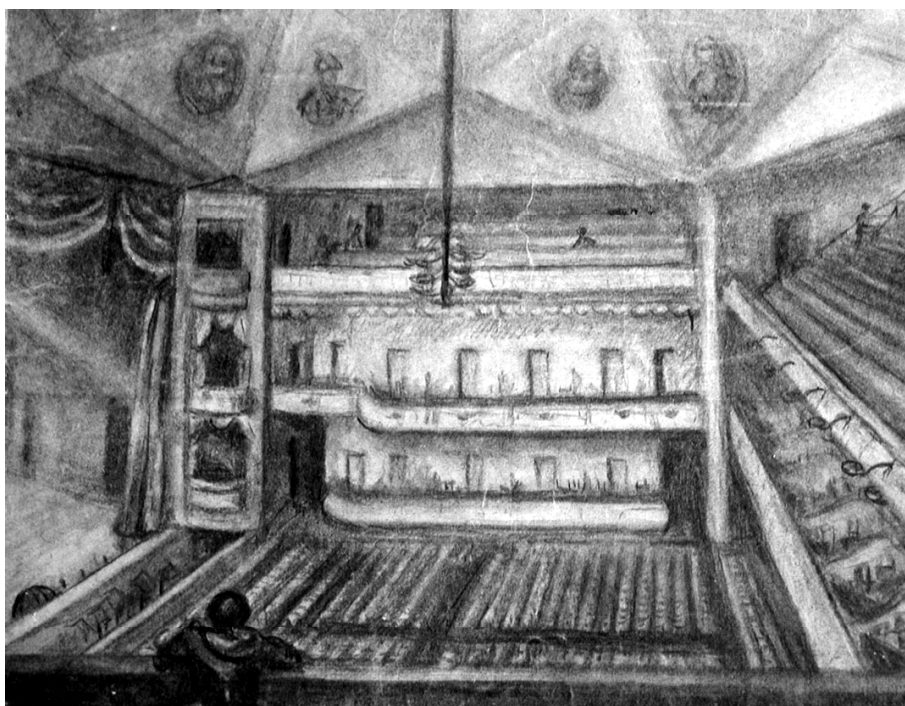
46. სათავადაზნაურო სააღვლამბულო ბანკის თეატრი, 1907 (სეა)

47. „სათავადაზნაურო ბანკის თეატრის ელექტრობის პროექტი“ (სეა)

48. სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრის დარბაზი, „კავკასიის კალენდარი“, 1908

49. თეატრის დარბაზი, მუყ. ქ., ფ., ნახ., 40X50 სმ (სკისმ).

50. სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თეატრი (სკმდეს)